Драма в 5 діях

ЛИЦЕДІЇ

Аристарх Рафаїлович Підгайний, багатий поміщик.

Орися, його дочка, панна.

Шкорупський, поміщик, старий пан.

Пані Шкорупська, його жінка.

Дерев’янка, бідний поміщик.

Гордецька, поміщиця.

Буба, Кіка — дочки, панни.

Помпеєнко, старий пан. багатий поміщик.

Його син, юнкер.

Головацька, поміщиця.

Син її, хлопець 10 років.

М а к а р ю к, на милиці, бідний поміщик.

Перепічка, пан, багатенький поміщик.

З а в о й к о, поміщик.

1-й студент

2-й студент.

Панич.

Панна.

1-й підпанок.

2-й підпанок.

Становий пристав.

Діброва Петро Петрович, капельмейстер.

Юрко, скрипач, молодий хлопець.

Буфетчик Варфоломей,

отаман Д о с я,

горнична Нянька

Софія

Прохор

Баба Репиха

Я ш к а, башмачник

П о т а п

Селифон

Мокрина

Федько, хлопець
Палажка
1-й і 2-й чоловіки
Василииса, кріпосна Перепічки.
кріпаки Підгайного.
Василь, Семен, Остап — бродяги.
1-й і 2-й перевожчики.
Писар.
Десятник.
Пани, поромщики, кучери, музики, слуги і народ.

Діється в 1860 і 1861 роках.

ДІЯ ПЕРША

Після обіду. Зало. Столи покриті скатерками, скрізь посуда, пляшки, ножі, вилки, чарки, стакани. З правого боку фортепіано, біля нього пюпітр. Обстанова багата і розкішна.

ЯВА 1

Селифон, Потап, Дося і другі слуги збирають посуду з столів, скатерки, пляшки і інше.

Селифон. Нуй сила гостей сьогодня до нас з'їхалось!

Дося. Ще тільки це панночка наша приїхали з учення, і вже такий бенкет, а що ж то буде, як заміж видаватимуть?

Селифон. Справжніх панів сиділо за столом, мабуть, не менш як на півсотні, а що полупанків та підпанків...

Дося. Однієї птиці попорізано, аж страшно вимовить!.. (Понесла ложки і вилки.)

Потап. Циплят мало не сотню перевели, десятка зо два каплунів, гиндиків.

Селифон. А поросят хіба мало?

Потап. Троє телят, п'ятеро ягнят,

Селифон. А скілько горілки випито та вин усяких? Шампанського, мабуть, пляшок десятка зо два... Бухветчик одних недопитків позливав пляшок з чотири!..

Потап. Мені на шампанськоє так хоч і наплювать, а от до солодкого їства то раз у раз так і верне мені рота: здається, коли б моя воля, то і вдень і

вночі тілько одне солодке і їв би, тілько солодким і годувався б.
Селифон. А в мене гостець солодкого зовсім не при-йма: як з'їм хоч шматочок меду, зараз і губи пухнуть, і ніс набряка.
Потап. Кому ти оце патякаєш? Хто позавчора у кла-довій варення тріскав, що аж за вухами лящало?..
Селифон. Так то ж варення, а я тобі кажу про мед...
Потап (дражнить його). "Про мед"!.. Бачив я, як ти і мед тріскав...
Сели фон. Сьогодня бухветчик знов украв три срібних ложки.
Потап. Та ну?
Селифон. Передав жінці, а та вже потирила їх додому. Потап. Силу він перекрав панського добра! Селифон. Щоразу, як тілько з'щуться гості на обід чи на бал, він зараз що-небудь і підцупе... От ми з тобою так дурні!..
Потап. Чого дурні?.. І ми навчимось колись...
ЯВА 2 Ті ж і два підпанки.
1-й підпанок (гука). Гей, подай вогню! фг;:
Селифон подає сірничок. ч
2-й підпанок. І мені!
Закурюють.
1-й підпанок. А ловкі у Підгайного цигари! 2-й підпанок. У Помпеєнка кращі. 1-й підпанок. Ми з тобою сьогодня ні разу і не чок-нулись!
2-й підпанок. Невже? Так давай чокнемся!
Наливають вино і чекаються. / ^
1-й підпанок (п'є). Яке це вино?
2-й підпанок. Та що там розбирать, не однаково хіба?
П'ють.
1-й підпанок. Чуєш? Підходжу я сьогодня до пикатого Шкорупського та й кажу: "Дозвольте з вами чокнутись?" А він зареготав згорда та й каже: "Хоч і не треба!" Ну, постривай же. Будеш ти прохати, щоб я тебе на виборах піддер* жав... Я ж тебе піддержу: замість одного — два чорняка покладу!..
2-й підпанок. А я маю зуба на самого пана хазяїна. Ти бачив, як він мене привітав? 1-й підпанок. Ні, а як?
2-й підпанок. "Либонь,— каже,— я вас уперше бачу?.." Чи чуєш, він мене уперше бачить!.. І торік був у нього на полюванні, і позаторік на Великдень, і ще давніш на Різдво... А він мене уперше бачить!.. По

загряницях щогода гасає, так вже він нашого брата недобача, велике цабе!.. Ну, постривай, я тобі колись зіб'ю пиху!.. Чваниться тим, що жінчине добро мотає!
1-й підпанок. Яз ним сьогодня і зовсім не привітався, нехай буде вдячний мені за те, що я приїхав до нього.
2-й підпанок. А знаєш, що я тобі скажу? Що не говори, а дочка у нього гарненька.
1-й підпанок. Що, коли б ти був трохи молодший?.. 2-й підпанок. Коли б же то, вона б моїх рук не минула! 1-й підпанок. Невже?
2-й підпанок. Вір мені!.. (Зітхнув.) Давай з досади вип'єм.
1-й підпанок. Давай!
Випивають.
2-й підпанок. Якби мені хоч п'ять год з плечей!.. Одначе я більш сюди ані ногою — калачем мене не заманить! Він мене уперше бачить!..
1-й підпанок. А як попросить приїздить?
2-й підпанок. Хіба що попросить. Ти куди звідси?
1-й підпанок. До Малишевських, там завтра панна Пазя іменинниця. А ти куди?
2-й підпанок. А я до Радишевських, сьогодня там панахида.
1-й підпанок. Післязавтра у Назарових крестини.
2-й підпанок. Прохали?
1-й підпанок. Ні.
2-й підпанок. Поїдеш?
1-й підпанок. Поїду. Бува, як не поїду, щоб не розгнівались.
2-й підпанок. Так ми там, мабуть, зустрінемось. Поїду і я, мабуть, до Малишевських, там сьогодня буде венгерське, а у Радишевських на вина скуповато.
1-й підпанок. Хіба? Та і я краще до Малишевських.
Побігли.
Потап. Що то воля.
С е л и ф о н. Та ще й панська: куди скортіло, туди й поїхав.
ЯВА з
Ті ж і буфетчик.
Буфетчик. Вий досі бабляєтесь біля посуди, все з роз-казнями, а діла хоч і не питай; а бухветчик подавай за вас одвіт. Ножі та вилки і досі не

вичищені, самуварі і досі не настановлені, а хто винен — бухветчик! Сьогодня із столу аж три срібних ложки украдено; звичайно, що це підцупила ота голота — підпанки, котра не має свого притулку та тілько вештається по панах та підцуплює усячину... Там пообіда, там повечеря... Треба буде панові доложить про ложки, а то ще подумають на кого з нас... Ну ж, воловодьтесь шпарчій!..

Успієте відлежати боки, як пан у загряницю поїдуть!.. Хто оту пляшку вже спорожнив, адже вона повна була?

Селифон. Тут зараз прибігло двоє полупанків, ось ті... Як-бо їх? Перченко та Репченко. Випили та й майнули!..

Буфетчик. Ну і в'їлися ж мені оті полупанки, не то що все повипивають, а й повилизують!..

Потап і Селифон пішли з посудою.

Була повнісінька пляшка, як вже з-за столу повставали, а тепер тілько на денці.

Селифон (ввіходе і бере знов посуду). Чи пан до Різдва виїдуть у загряницю, чи після Різдва?

Буфетчик. А тобі що?

Селифон. Та я про Соньку хотів спитати, чи й її візьмуть з собою, як торік Дуньку?

Буфетчик. Яка вона тобі Сонька, яка? Сохвія Ми-колаєвна, а не Сонька. Сонька! Коли пан її приблизили до себе, так вже вона тобі стала не Сонькою, а Сохвією Миколаєвною,— розумієш? Тебе приблизять, і ти будеш не Селихвоном, а... Як твого батька звуть?

Селифон. Данилом.

Буфетчик. Стало бить, тебе величатимуть тоді Селихвоном Даниловичем. Бува часто так, що іноді і сам чоловік не вгада, чим він завтра буде. Примером, сьогодня заснув Гришкою чи Ванькою, а завтра прокинувся Григорієм Васильовичем або ж Іваном Семеновичем!..

Селифон (ідучи). Хотів би_я завтра прокинутись Даниловичем.

Буфетчик (сам). Не ті вже часи настають, не ті, як колись. Перш пани пили вино так, що більш половини його зоставалось у стаканах та чарках, а тепер... От і поживляйсь тепер з недопитків. (Пішов.)

ЯВА 4

Два студенти проходять.

1-й студент. Куди ти мене завіз? Я тебе питаю, куди це ти мене завіз?
2-й студент. А хіба що?
1-й студент. Це якась дика, варварська сторона!.. Тут не люде живуть, а людоїди, звіряки!..
2-й студент. Правда, що цей куток можна сміливо назвать Медвежачим, сюди ще не скоро досягне промінь світа. Зате ж тут панночки які гарненькі, чудо!
1-й студент. Бабій ти, й більш йічого!.. Ні, я сюди більш ні ногою; тут привселюдно б'ють людину по морді, кров спускають!.. Отой, що на милиці, панок — Макарюк, він ударив свого лакея так, що той кров'ю умився... Я не знаю, як не кинувся на нього... Це варварство, інквізиція!..
2-й студент. Ти городянин, і тебе дивують сільські відносини, а ми до того призвичаїлись.
1-й студент. Я не хочу призвичаюватись, не хочу тут далі зоставатись, я задихаюсь в цій атмосфері!.. їдем мерщій звідси!.. Будь проклято і село, коли в ньому таке звірство коїться!..
Хутко ідуть.
2-й студент. Ходім попрощаємось.
1-й с т у д е н т. Не піду, нема мені з ким тут прощатись!
Пішли.
ЯВА 5 Дося і буфетчик.
Д о с я. Дивіться, дядю, яку стрічку подарувала мені панночка.
Буфетчик. А ти ж поцілувала їх у ручку? Дося. Авжеж. Буфетчик. Вумниця.
Дося. Вони не давали руки, а я таки поцілувала!
Буфетчик. Двічі вумниця! Іменно: не дає, а ти наважай-ся поцілувати і таки неодмінно поцілуй. Вумниця! Бачила, як я раз у раз панові цілую ручку, а потім у плече? Вумниця, по дядькові пішла.
Дося. Я ж так, як і ви.
Буфетчик. Пани дуже люблять, щоб їм ручки цілувать. Часом провиниш, вони наважаються тебе вдарити, вже й замахнуться, а ти ухопи їх за ручку, поцілуй, і зараз серце у них одійде!..
Д о с я. А як панночка ловко говорять по-простому — й не забули!..
Буфетчик. Чого ж би вони забули? На те вони людина.
Дося. У них і книжки є такі, з котрих вони читають по-простому... До всіх

двірських вітаються, та так хороше.
Буфетчик. По маменьці пішли. І покійниця, царство їм небесне, такі ж були ласкаві та приятні. Не дожили побачити свою єдиначку зрослою.
Дося. Скілько тоді літ панночці було, як пані померла?
Буфетчик. Год шість або сім... З тієї доби все у нас пішло шкереберть...
Дося. Ви теж, дядю, за покійною панією прийшли у придане, як наші татко?
Буфетчик. Авжеж!.. Нас триста двадцять семей сюди перегнано з Полтавщини, тут була земля пустопорожня. У наших панів було багато землі по всіх губернях, більш двадцяти тисяч десятин було.
Д о с я. А у пана хіба не було своїх людей та землі?
Буфетчик. Цебто у цього пана, у папаші нашої панночки, у Підгайного?
До ся. Еге ж.
Буфетчик. Було ще за батьків дещо, та й те загуло. (Дає їй пляшки.) Неси оці пляшки до бухвету, бо як набіжать — повилизують...
Дося пішла.
Своє загуло, оце вже годів з десяток жінчине мота, та ніяк не промота... Аж досада тебе бере, що отак марно добро пропада. Бачучи, що всі таскають, всі поживляються, іноді і сам спересердя потягнеш яку дурницю: чи ложку срібну, чи сал-хветку... Бо то тілько й твого. По загряницях щогода їздить, у карт грає, з дівчатами воловодиться... От вже Соньку накинув оком, а чи надовго? Горпину залишив, як і Домку або Пріську, Дуньку десь за гряницею кинув... Ненажерливий!... Гаразд хоч за те, що перестав навозити чужих; а то були тут і хранчужан-ки, і агличанки, і всякі!.. І не потрапиш, бувало, як їм і годити...
ЯВА 6 Орися і буфетчик.
Орися. Здрастуйте, Софрон Васильович! Буфетчик. Який я вам Васильович? Сахрон, та й годі! Орися. Я вас ще й не бачила. Як поживаєте? Буфетчик (лове руку). Подозвольте-бо! Та таки ж дозвольте.
Орися. Ні, не треба, не хочу!.. Буфетчик. За віщо ж ви гніваєтесь на мене?
Орися. Я не гніваюсь... Мені так не подобається. Буфетчик (цілує їй руку). А ми завжди повинні!.. Орися. Пожалуста, більш так не робіть, а то я й справді гніватимусь.
Буфетчик. Так, було, і ваші маменька кажуть, царство небесне, вічний покій їх душеньці. "Не треба,— кажуть,— не смій цілувать..." А я все-таки

не одійду, доки не поцілую їм обох ручок!
Орися. Мама доброю була до вас?
Буфетчик. І Боже мій! До кого войи не були доброю? Ангольська душа. Ви маненькі були, не гаразд пам'ятаєте мамашу... То були благодушна душечка!
Орися. Отакою і я буду до вас, тілько просю, в пам'ять моєї мами, більш ніколи не цілуйте мені рук. (Іде до вікна.) А як гарно в селі, куди не кинеш оком, скрізь краса!..
Буфетчик (набік). Невже й справді розгнівалась?.. Ніні, не вірю!.. Як то можна, щоб я гнівався, як мені руки цілуватимуть?.. Маніжиться!.. (Пішов.)
ЯВА 7
Гордецька, Буба і К і к а.
Гордецька (до Орисі). Щасливі ви, Орисю, що їдете з папою за гряницю.
Орися. Хто вам це сказав, що я їду? Папа сам їде. Гордецька. А чому ж би вам і не поїхать? Буба. Побувать в Парижі... К і к а. В Вєні, в Берліні...
Орися. Папу я тілько стіснила б... Та і коли то ще він їде: у генварі або у февралі, а у нас тепер ще сентябрь. Я вісім років не була дома і тепер хочу пожить в селі, а на той рік, може, й мені скортить в Європу.
Буба. А мені село так спротивілої..
К і к а. Я вже не раз казала мамі, що рада за першого жениха вийти, хто б він не був, тілько б швидше з села.
Пішли. ЯВА 8
Шкорупський, Шкорупська і Дерев'янка.
Шкорупський. Це вже щось тут не по-моєму затівають, який ще там концерт? І так музика ревла і півчі горло дерли за обідом, що й досі в вухах лунає.
Дерев'янка. Дочка ж пана Підгайного скінчила на-вуку, ну, отцеві і кортить похвастатись перед гостями, як вона гра на фортепіані. Це похвально і нравоучительно для других.
Шкорупський. Скрізь ти носишся з своїм нраво-учительством, як дурень з писаною торбою!.. Найкращий нравоучитель — черево. Наїлись гості і одпусти їх додому, а концерт це вже насиліє...
Шкорупська. Та замовчи-бо, старий воркотуне! Тобі тілько б відлежувати боки.

Шкорупський. І найкраще. Чоловік чим більш спить, тим менш грішить. У мене наймудріший звичай: як тільки гості скінчили обід, гукну на слуг, щоб гостям зараз коней подавали, а сам на бокову. І гості вже знають, що їм нічого засиджуватись, зараз за шапки і геть з двору. А я зараз звелю позачинять віконниці та повиганяти мух, потім скину з себе геть все чисто, зостанусь як мати вродила, кличу двох покоївок, щоб п'ятки чесали, а моя Минодора Порхвировна у головці мені ськає. Шкорупська. Є чим хвалитись!

Дерев'янка. П'ятки чесать і в голові ськать це було головне діло ще за предків наших, блаженної пам'яті. О, благословенна старина, згадаєш тебе — і тільки зітхнеш... Іменно, що життя було: ні печалі, ні воздиханія... А ловко спиться під лоскіт п'яток.

Шкорупський (до жінки). Мидосю, як ти думаєш, чи не поїхати нам оце зараз додому?

Шкорупська. Неловко... Адже прохали зостатись...

Шкорупський. То-то що прохали. Хотів би я тепер бути краще на місці непроханих... (Сіда.) Нічого робить... Та коли б вже швидше починали.

Дерев'янка. Може, звеліть подать вам файку?

Шкорупський. Яку це там "файку" видумав? Люлька або трубка, а то ще "файка"!.. Ану, гукни! Та нехай і тобі подадуть... Я з собою беру завжди три-чотири люльки, доки одну докурю, щоб друга вже була набита. Ти "Вахштаб" куриш?

Дерев'янка. Ні, "Жукова".

Шкорупський. Покинь "Жукова", кури "Вахштаб". Я сорок три роки курю тілько "Вахштаб" і ненавидю того, котрий куре "Жукова".

Д е р е в' я н к а. Та я можу і "Вахштаб"... Гей, Кирило! Люльку твоєму панові і мені.

Слуга подає люльки.

ЯВА 9

Гордецька, Буба і К і к а.

Гордецька. І добре вона гра? (Сіда.) Буба. Слухать можна. Кіка. У кого є охота.

Буба. Ну, це вже ти, Кіко, з заздрощів кажеш!

Кіка. Пожалуста, не вигадуй, Буба! Без всяких заздрощів кажу, що всі її таланти в її багатстві.

Гордецька. Годі вам сперечатись. Звісно, що багатство кожного дме і наддає пихи.
ЯВА 10
Помпеєнко, син його юнкер і ще гості.
Помпеєнко (розгніваний). Який я старець? Я тебе питаю, який я старець?
Юнкер. Та це ж, тату, вірш такий.
Помпеєнко. Який у чорта вірш? Тиче на мене рукою і каже: "Старець!"
Шкорупський. Що вчинилось?
Помпеєнко. Пані Головацька мене зневажила. Вивела проти мене свого сина і каже: "Промовляй". Той показує отакечки пучкою на мене і каже: "Старець!" Який я старець? У мене десять тисяч десятин землі, а я старець? Старець з торбами ходить, а я поміщик!..
Юнкер. Кажу ж вам, що то вірш такий Ломоносова1:
Науки юношей питают, Отраду старцам подают...
Дерев'янка. Це правда, що у господина Ломоносова є такий вірш. Старець означа: ветхий чоловік, преклонних або почтенних літ. А то ще є і такий вірш:
О ты, что в горести напрасной2 На Бога ропщешь, человек!..
Помпеєнко. Та воно справді. А хто ж то такий той Ломоносов?
Дерев'янка. Господин Ломоносов — то такий заслужений чоловік і кавалер.
Помпеєнко. А!.. А я думав... Ну, якщо є, то... Тілько до чого він той вірш склав?
Дерев'янка. Для вразумленія і назиданія.
Шкорупський (до жінки). Ну, Помпеєнка ніяким віршем не вразумиш, бо він зроду-віку ні одної книжки не прочитав.
Шкорупська (до нього). Та годі-бо тобі!.. Шкорупський (тихо). Малограмотний дворянин.
ЯВА її Головацька з сином.
Головацька (до Помпеєнка). Ви без причини, Помпей Дорофеєвич, розгнівались на мого Васю!
Помпеєнко. Та то вийшло якось... Воно, непорозуміння... Вибачайте мені. (Набік.) Заслужений чоловік і кавалер вірші склада — задля чого?..
ЯВА 12
Макарюк (на милиці), за ним слуга. Макарюк. Антуан, трубку!

Слуга подає.
Ти, ти в постолах? Хіба я тобі не приказував надіть чоботи?
Антон. Захарко прибіг у поле: "Кидай,— гука,— плуга та швидше іди з паном їхать, надівай ліврею!.." М а к а р ю к. Запорю!..
Антон. Хрест мене побий, він нічого не казав за чоботи. "Надівай,— каже, — ліврею!.."
М а к а р ю к. Запорю, на смерть запорю!.. (Сів.)
ЯВА із
с Панна і панич.
Панна (з квіточкою в руці). Чого ви бажаєте оцій квіточці?
Панич. Бажаю їй увесь вік цвісти і пишатись красою. Панна. А вгадайте, на кого я загадала? Панич. Ні, не вгадаю. Панна. Ця квіточка — це я! Панич, Гаразд, що я не побажав їй зав'янути! Сіли і нишком розмовляють.
ЯВА 14
Завойк о, Перепічка і Василии а.
Завойко (на порозі). Це буде всім зневага, велика зневага!..
Перепічка. Кого я тим зневажу, кого? Панії наші знають все, їх нічим не здивуєш; панночки ж настілько наївні, що нічого не знають; а у тебе, як і в других, на кого тут не гляну, є своя Василина, а у іншого дві або й три!.. Тілько ви ховаєтесь з своїми, а я не ховаюсь. Не знаю, що чесніш? Слухайте, господа дворяне, тверезі — не п'яні! Хоч я і під чаркою, одначе не настілько, щоб забутись, хто я і де я!.. Ви, може, сподіваєтесь від мене дебошу чи скандалу? Я знаю, де можна дебоширить, а де й зась!.. Дозвольте мені вам низенько уклонитись і попрохати пробачення. Оце біля мене моя Василина, моя кріпосна, моя... Пани й панії добре знають, хто вона мені, а панночкам не треба знати... А все ж я їй не дозволю сісти в вашім присут-ствії: дисципліна, субординація і мордобитіє!.. Я хочу Василину просвітити нащот музики, бо вона у мене дурна, як вівця; вона тілько і чула, як чередник грає на зубовій дудці "метелицю", а свинар на виграні "чоботи"...
ЯВА 15 Підгайний і Орися.
Підгайний (веде Орисю Під руку). Не соромся, доню, і покажи гостям, що отець не даром об тобі клопотався... (Підводе до фортепіано.)
Орися. Я не соромлюсь... а тілько задля чого це? Підгайний. Я так того хочу!

Орися. Хіба? (Глянула на Василину.) Ах, яка ж чудова українська одежа! А сорочка як гарно вишита!.. (Підходе до Василини.) Хто вам так гарно вишивав?
Василии а. Я сама...
Перепічка (Василини) Ручку, ручку швидш панні поцілуй!
Василина (лове руку). Подозвольте...
Орися. Ні за що на світі. Так поцілуємся. (Цілується з Василиною і потім іде до фортепіано.)
Перепічка (до Завойка). Бачив?..
Завойко (до нього). Така і її мати була.
Підгайний. Заграй же нам, Орисю, ми хочемо слухати. (Сіда.)
Орися розгорта ноти і гра щось класичне, гості все більш сходяться і сідають. Всі слухають спершу тихо, а потім починають потиху гомоніти.
Помпеєнко (до сина). Та коли ж вона гратиме? Юнкер. Вона ж вже грає. По має єн к о. Чорт батька зна що бринькає! Завойко. Коли б заграла Варшавського марша3, а це щось!..
Шкорупський. Стоїло зоставатись, щоб отаку нісенітницю слухати?..
Дерев*янка. Музика для слуха вразумительна і назі-дательна!..
Орися скінчила, починаються оплески.
Юнкер. Папенька, плещіть-бо! Помпеєнко. Хіба треба? (Плеще.)
Шкорупський (плеще). А може, воно й справді щось путяще?..
Завойко. А все-таки нема нічого кращого, як Варшавський марш або "Ой не ходи, Грицю!.." 4. (Плеще.)
Перепічка (до Василини). Ну, як тобі?
Василина. На мені чогось усе тіло терпне, неначе я на небі...
Підгайний. Гей, покличте сюди капельмейстера і Юрка. Шкорупський. А це ще що буде? Шкорупська. Та мовчи-бо!
Завойко. У, Юрко здорово гра Варшавського марща або "Кармалюка" 5.
Помпеєнко. Послухаєм ще Юрка.
Шкорупський. А після Юрка, може, увійде свинар та заграє: "Свиня в ріпі, поросята в моркві..." (Регоче.)
Шкорупська. Тай невгомонний же ти!
ЯВА 16
Капельмейстер і Юрко з скрипкою.
Підгайний. Ну, Петро Петрович, похвастайте нам вашим учеником!

Діброва (кланяючись панам). О, з гордістю скажу, що маю ким похвастати. (До Юрка.) Уклонись панам.
Юрко кланяється.
Панна (з квіточкою). Який красавець!
Буба. Кріпак — і така імпозантна фигура!..
Кіка. Йому пристав би гусарський мундир!..6 Ментік, доломан, чікчірі!..
Діброва (підводе Юрка до фортепіано). Панно Орисю! Колись, як ви ще були моєю ученицею, я постеріг у вас талант музикальний і не помилився. Дозвольте доручити вашій ласці ось другий талант.
Орися (ня дивлячись на Юрка). Чи не про нього мені татко говорили?
Діброва. Певно, про нього... Проакомпаніруйте йому серенаду Шуберта 7. (Розклада поти на пюпітрі.) Уклонись, Юрку, панночці.
Юрко кланяється.
Орися (глянула на Юрка). Ти... давно граєш?.. Як твоє імня? (Набік.) Ах, що за очі!..
Юрко (глянув на неї і затремтів). Давно граю?..
Діброва. Хіба ти не розумієш, про віщо тебе питають? Панночка питають, чи давно ти на скрипці граєш і як твоє імня. Кажи: чотири роки як граю, а імня — Юрко.
Юрко. Ходім звідси, ходім...
Діброва. Ц-с! (Тихо йому.) Ти ошалів, чи що?...
Юрко. У мене щось голова... в очах... Тікаймо!..
Діброва (йому). Опам'ятайся! (До панни.) Засоромився бідний хлопець зовсім. Промовте до нього слово, щоб він набрався смілості. (До Юрка.) Опам'ятайся...
Орися. Не соромся, Юрку... Ну, прилагодься, зараз гратимем... Чого ти такий?
Юрко. Я не знаю... Не втямлю нічого...
Орися. Заспокойся. Ну, почнемо?
Юрко. Почнемо. Грають. Юрко чим далі все більш забувається і віддається цілком музиці. Всі навкруги затихають.
Помпеєнко (тихо). Хоч і не розумію, так почуваю!..
Дерев'янка (декламує).
О ты, что в горести напрасной На Бога ропщешь, человек!..
Кіка. Скільки експресії!.. Яка техніка!.. Шкорупський. Тепер вже і я не

шкодую, що зостався. Перепічка. Чого ти, Василино, плачеш? Годі, не сором мене!..
Василии а. Не можу!.. Ніби мати мене докоряє, ніби батько клене!.. (Вибігла.)
Панна (з квіточкою). Яка розкішна і чудова душа у Шуберта.
З а вой ко. Чорт його батька зна! Либонь, це ще краще від Варшавського марша!
Оплески.
Підгайний /підійшов до Діброви і стиска йому руку, а Юрка хлопа по плечу). Браво-браво!.. Діброва (до Юрка). Кланяйся! Юрко. Кому?
Діброва. Кланяйся панам. Ти таки очмарів...
Тим часом панни підійшли до Орисі і вітають її. Юрко. Швидш ходім... душно!..
Підгайний (до гостей). Прошу всіх в сад, там чека нас чай і кофе.
Гості розходяться.
Шкорупський (до жінки). Ніколи не сподівався, щоб у мужика така чулість була!..
Пішли.
Юнкер. Зостанемось, папенька, на вечер? Певно, і ввечері гратимуть?
Помпеєнко. От і кажи після цього, що у скрипці нема язика.
Пішли.
Перепічка (до Завойка). Василина, як корова, реве, та й у мене оказались очі на мокрім місці!..
Пішли.
Діброва. Отепер і ми ходім.
Орися (до Юрка). ЯКИЙ, у тебе дужий і слухняний смичок!.. Честь вам, Петро Петрович! Честь і слава!..
Юрко. Так вже, певно, ніколи не заграю!..
Діброва. Він сьогодня якийсь непритомний!.. Візьми ж ноти. (Пішов.)
Орися. Кажеш, не заграєш вже так? Чому ж то?
Юрко. Не заграюі
Орися. Чого ти такий?..
Юрко (глянув їй в вічі). А ви навіщо такі?
Орися. Яка ж я?
Юрко. Не вмію вимовить...

Орися (дає ноти). Візьми оці ноти, передивись,— увечері гратимем.
Юрко. Так вже ніколи не заграю! (Бере ноти.)
Орися. Через що ж то?
Юрко. Ніколи-ніколи!.. (Пішов хитаючись.)
Завіса.
ДІЯ ДРУГА
Через рік. Збоку невеличкий домок, вкритий гонтою, з ґанком, з трьома вікнами; з другого боку, на другім плану, людська кухня; на останнім плану задній фасад панських хоромів з балконом і терасою. Навкруги дому сад, далі село, далі перелісочки і поле. Надвечір.
ЯВА 1
Репиха і Орися виходять крадькома з хоромів до саду.
Орися. Оглянься навкруги, щоб не постерегли. Репиха. Не бійтесь, нема нікого. Дитина там, у саду,— ніхто не побачить.
Орися. Ну, ходім вже!
Репиха. Досю треба задобрити, щоб держала язика за зубами... Ондечки і вона... (До Досі.) Ну?
ЯВА 2 Ті ж і Д о с я.
До ся (іде з саду). Не видно нікого. Репиха (до Орисі). Ходімте ж мерщій!..
Орися. Досю! Ти вмієш держати язика на припоні?.. Мовчатимеш, то й тобі краще буде. Дося. Про віщо?
Репиха і Орися пішли в сад.
Куди це вони пішли? Яка ж це болість у панночки, що бабу Репиху кликали? (Оглядається.) А може, вже?.... Панночка велять мені держать язика на припоні... Ой, щось це недаром! Ану, піду за ними назирці. (Пішла в сад.)
ЯВА З
Варфоломей і три х л о п ц і ідуть від воріт.
Варфоломей. Я ж скілько разів наказував вам, щоб не спали?.. Бач, яку правилу собі взяли!
Два хлопці. Ми, дяденька, їй-богу, не спали! То гедз розполохав телят, вони й побігли в горох!..
Варфоломей. Який гедз? Гедз тілько у спасівку січе скотину. Ось я вам задам гедза!..
Два хлопці. Єй-богу, дяденька, ми не спали!

Варфоломей. Ходім, ходім до конюшні!..
Два хлопці. їй-богу, дяденька, ми не винні!
Варфоломей. А хто ж винен? Хто, питаю, винен? (До третього.) А ти чого мовчиш?
3-й хлопець (Федька). А що я казатиму? Все одно битимете!
Варфоломей. І битиму, тебе битиму!.. Федька. Та мене ж... Варфоломей. Бо ти й винен. Федька. Та я ж.
Два хлопці. Авжеж, він! Ми йому кажемо: "Давай, Хведька, навернемо телят на стерні, щоб в горох не вперлись..." А він каже: "Чорт його побери, горох, хіба він людський, він панський!.."
Федька. Цебто я отакечки казав?
Варфоломей. Ах ти, харцизе! То ти так?
Два хлопці. Він, дяденька, вас лаяв, ще так погано Лаяв: у батька-матір!.. і казав на вас: барило!
Федька. Я казав?
Два хлопці. Та ти ж. Каже: "Вартоломей-Кутломей!" Це у них, дяденька, є така собака коштрюбата, Кутломейом дражнять...
Варфоломей. Так ти такий, сучий сину! Федька. Коли вірите їм, так бийте мене!.. Два хлопці. А не казав ти, що дяденька кат, парло, котолуп?
Варфоломей (вхопив Федьку за вухо). Ах ти ж, чортів вилупку! Я ж тобі заразом покажу і ката, і парла, і кутломея!.. (Повів до конюшні.)
ЯВА 4
До ся (біжить з саду). Та невже ж це я бачила своїми очима? Мабуть, я сплю, це мені у сні ввижається.
ЯВА 5
Мокрина і Дося.
Мокрина (з людської кухні). Чого це ти, небого, все в сад бігаєш? Що тебе напало?
Д о с я. Не питайте, не питайте, бо все рівно нічого не допитаєтесь, мовчатиму, як кам'яна, як німа!.. Не заступайте-бо мені дороги, пустіть!..
Мокрина (стала проти неї). То ти так зо мною? Це ти й тітці рідній не скажеш?! Спасибі, діждалась честі від небоги!..
Дося. Ой Боженьку! Я зо страху й забула, що ви мені тітка!.. Ой, вибачте мені!.. Тілько ж ви, тьотю, Бога ради, нікому ані словечка. Ой, страшно і вимовити!..

Мокрина. Кажи вже швидше!
Дося. Оцими власними очима бачила, щоб мені світа-сонця не вздріти!..
Мокрина. Що бачила, що?
Дося. Зараз баба Репиха приходила, бачили?
Мокрина. Чого ж то вона?
Дося. Чи нас ніхто не підслуха?
Мокрина. Ну-ну?
Дося. Приходила ото вчора надвечір баба Репиха до панночки, і почали вони вдвох шепотіти, я й насторожила вуха, як мене дядьо бухветчик повчали, щоб завжди насторожувала вуха... Шепотять та й шепотять... А далі пішли кудись удвох. Зовсім вже пізно панночка повернулись додому, та такі слабі, що й на ногах не встоять.
Мокрина. Ну-ну, розказуй далі!
Дося. Стривайте-бо! А оце тепер, як прийшла знов баба Репиха, послали мене в сад подивитись, чи нема там кого. Вертаюсь я з саду, аж вони обидві вже ідуть мені назустріч.
Мокрина. Ну-ну?
Дося. Вони в сад, і я за ними назирцем. Доходять до річки — бачу, зупинились; ї я собі оддаля зупинилась. Аж дивлюсь: баба Репиха похилилась у кущ і подає панночці дитину. Пам'ятаєте, казала я вам, що панночка Юрка покохали, не вірили?..
Мокрина. Ну, ну, ну?
Дося (оглянулась). Бог послав панночці сина! Мокрина (жахнулась і аж присіла). Сина?.. Дося. Щоб я світа-сонця не вздріла!.. Мокрина. Сина?!
Дося. Еге ж. Репиха подала їм дитину, а панночка почали її годувати. Сама бачила своїми очима... Цитьте! Ондечки панночка вертаються в хороми.
М о к р и н а. Хи, сердешна! Ледве йде. Бачиш, що то страх, він пересилює усяку болість... Дося. Присядьте!
Присідають за плотом.
Орися (ледве переступа). Либонь, ніхто не постеріг!.. Ох, в очах темніє!.. (Хитаючись, пішла в хороми.)
Мокрина. А де ж дитя?
Дося. Певно, Репиха взяла до себе.
Мокрина. І ти вповаєш, що як ми мовчатимем, то другі не довідаються?

Дося. Нехай довідаються, нехай і плещуть, аби не ми...
Мокрина. Авжеж. Почнуть язикати, вір мені! У нас народ бузувірний! Глянь, хто ото крадеться попід плотом! Бігти мерщій заходжуватись вечерю варити! (Побігла.)
Дося. Справді щось сюди надходе.
ЯВА 6 Юрко і Дося.
Дося. Юрку, ти?
Юрко (підходе). Як бачиш.
Дося. Вернувся?
Юрко. Нікуди втікати без бумаги.
Дося. Панночка звеліли ж тобі, щоб не вертався, доки самі тебе не розшукають. Тебе ж, борони, Боже, тут закатують!.. Ой, що ж це буде?
Юрко. Що буде, того не обмину!
Д о с я. Та ти ж і не знаєш нічого?.. Адже панночка вже мати.
Юрко. Що-що ти сказала? Мати?.. Дося. Вчора сина породила...
Юрко. Сина?.. Що ж тепер?.. Вона хвора, дуже хвора? Кажи, кажи!..
Дося. Хвора, а тілько ж і терпляча навдивовижу.
Юрко. Бідна, бідна мучениця, безщасна!.. Досю, я звір, лютий звір!.. Досю, я мушу її побачити!.. (Ламає руки.)
Дося. Я зараз піду, шепну панночці!..
Юрко. Стривай! Може, не треба? Хвора, сполохається!.. Досю, я стеряюсь!.. Хто ж мене порадить?.. Одна ще надія... Чи капельмейстер дома?
Дося. Йому здорово погіршало, мабуть, скоро й помре... Він питав про тебе, де ти^
Юрко. Піду до нього, він мене як батько порадить.
Дося. Змарнів ти як, аж почорнів!..
Юрко. Голод не тіткаї За троє день охляв та знемігся, хоч живим пропадай. Як сказала мені Орися втікать, я й махнув, не взявши навіть і хліба шматка, тілько водою і жив... Піду до Петра Петровича!.. (Пішов у домок.)
Дося. Ох, на чім воно все оце окошиться? Не знаю, чи розказати дядькові бухветчику? Мовчатиму, а як допитуватимуть — признаюсь. Звісно, дядько, гріх їм не сказати... (Пішла в хороми.)
ЯВА 7 Софія і Палажка.

Софія. Куди це Юрко, і справді, подівся? Троє день і очей в село не наверне.
Палажка. А що тобі до Юрка? Софія. Казала тобі не раз.
Палажка. Казишся ти від жиру, от що я тобі скажу, казишся!
Софія. Спитай у мого серця, чи йому до жирування?
Палажка.Тиж панська полюбовниця, чи зручно ж тобі об Юркові думати? Ти повинна знати одного пана.
Софія. А пан хіба тілько мене одну зна?
Палажка. Мало чого... Він на те пан, ти в його волі...
Софія. Я панова полюбовниця не по своїй охоті, а Юрка я покохала своєю волею.
Палажка. Мало кого там не покохала!..
Софія. Цить!.. Чуєш?
Крізь вікна домка чутно мелодію на скрипці.
Це він грає, він! їй-богу, він!.. Бач, капосний, він у дворі, а я думала, змандрував!.. Чуєш, як жалібно виграє?
Палажка. Я ненавидю жалібних, коли б під ногу заграв.
Софія. Ох, як же в мені все сколошкалося, немов всю мене пожежею поняло!..
Палажка. Почни хвиглі-миглі строїть!..
Софія. Затаїла б в собі дух і слухала б його без краю, без втоми!..
Палажка. Годі тобі шпандьорить!
Софія. Вже замовк... Навіщо так скоро перестав грать?
Палажка. Тинди-ринди!.. Ходім вже.
Софія, Палазю, виклич сюди Юрка.
Палажка. Отакої! Чого я потьопаюсь у хвигель, щоб там по шиї надавали?
Софія. Бачиш, яка ти? А скілько я тобі передавала канхветів і всяких ласощів? А ти он яка!
П а л а ж к а. Вже тобі як чого замарудиться, неначе малій дитині! Ну вже піду. (Пішла у домок.)
Софія (сама). Скажу йому прямо, що не можу без нього жити: нехай або свата, або так бере... Віддали ж пан перших своїх полюбовниць заміж, нехай і мене віддадуть" Хроську віддали за Гришку-лакея, Химу за кучеря Карпушку, Лукерію за...

ЯВА 8
М о к р и н а і Софія.
Мокрина (хутко вбігла). Сохвіє! Що я чула, що я чула? Софія. Ви завжди почуєте ось стілько, а наговорите он скілько!..
Мокрина. Думаєш, скажу тобі? А що, кортить? Отже, нізащо не скажу.
Софія. І я вам не скажу.
Мокрина (цікаво). Про віщо? Невже й ти чула, від кого ж?
Софія. Що треба було, те й чула, а від кого — хіба не однаково?
Мокрина. Розплескали вже! І бачила? А мені, Господи, як кортить побачити... Давай побіжимо та хоч у вікно зазирнем.
Софія. Куди побіжимо?
Мокрина. До баби Репихи. Дитина там!
Софія. Дитина?
М о к р и н а. Не маніжся, ти знаєш і я знаю. Побіжимо ж та хоч глянемо! (Потягла Софію.)
Палажка (виходе). Не насміла покликати Юрка, постояла в сінях трохи та й вернулась... Де ж це Сохвія? Чи не капосна дівка, втекла! Бач, яку дурочку з мене встругнула!.. Я ж тобі віддячу, постривай. (Пішла.)
ЯВА 9 Діброва і Юрко.
Діброва. Бачиш, знов блукав десь аж троє день, схуд та змарнів... І що в тебе за натура така? Забрів кудись, і байдуже йому, що тут об нім пеклуються... Сьогодня зовсім невдало грав на скрипці: хапанина якась, а не грання, неспокій, раптовість... І смичком ніби зовсім не твоя рука водила... Чим ми перед паном похвастаємо?
Юрко. Болить моя душа, мозок"болить!.,. Либонь, я вже не людина, а манія!..
Діброва. Що таке? Це вже щось нове вигадуєш!.. Чи не про волю знов почав марити? Пожди, хлопче, потерпи. Дасть Бог, прийде вона!
Юрко. Ні, вже волі мені не діждати!
Діброва. Чому ж то так?
Юрко. Коли сподіваються нашого пана додому? Діброва. Як не сьогодня, то завтра. Юрко. Справді?
Діброва. Позавчора прийшов лист до управляющого, щоб цими днями дожидались. Юрко. Так раптово?
Діброва. Пора йому й вернутись. Більш півроку, як з дому виїхав, можна

із'їздити світ вдовж і впоперек. Та що це з тобою?
Юрко. Осьдечки вона, смерть моя, вже перед моїми очима!..
Діброва. Смерть?.. Що це ти?..
Юрко. Незчувсь і не зоглянувсь я, як погибель вхопила вже мене за горло!..
Діброва. Чи ти не стерявся часом?
Юрко. Ох, краще б я стерявся, щоб разом позбутись всього і все забути!
Діброва. Ховаєшся з чимсь від мене?
Юрко. Сховаюсь від людей, а чи сховаюсь від Бога? (Ламає руки.) А-а!.. Та на милость же Божу, ради усього найсвятішого, покажіть мені людину юних літ, з палким серцем, з чулою душею, людину, котра, уздрівши вабливу красу дівочу, почувши рідну душу, щоб не закохалася навіки, до забуття, невважаючи, чи рівня та краса йому, чи ні? Покажіть, благаю вас, таку мені людину — і тоді я злочинець, харциз, песиголовець!..
Діброва (жахнувся). Так ось воно що? А я ж тебе скілько разів допитував, скілько разів остерігав!
Юрко. Яка сила на світі може остерегти серце?.. Діброва. І вона тебе коха?
Ю р к о. О, коли б ні, було б ще півгоря!.. Коли б не кохала, чи стала б матір'ю?
Діброва. Як? Що таке?!
Юрко. Вчора породила сина!
Діброва. Та це ж... Що ж оце таке?
Юрко. Смерть моя, погибель!.. Як бачите, я стою на краю прірви: назад ходу нема, приходиться плигать у бакету!..
Діброва. Остається одне: світ за очі.
Юрко. Я й пішов був, та, як бачите, вернувся!..
Діброва. Треба рятуватись якось. Ах ти ж, бідолага-бідолага!..
Юрко. Пам'ятаєте той мент, як грав я з нею серенаду Шуберта? Пам'ятаєте, вийшов я тоді з хоромів, мов п'яний, мов зачарований...
Діброва. Так-так!..
Юрко. Як тілько зустрівся я уперше з її поглядом, як тілько почув уперше її промову, відтоді мов замороком якимсь мене оповило, мов вихром закрутило мене... Відтоді очі мої скрізь шукали тілько її одну, одну тілько її вони скрізь бачили, одну тілько її й хотіли бачити; вона одна заступила

мені весь рід і весь мир... Думки про неї одну заволоділи всією моєю істотою!.. Якось раз, після сумної безсонної ночі, пішов я ранком в сад і став пробираться в гущину, щоб десь далеко від людських очей повиснути на котрійсь гілляці. Звернувши з стежки в кущі, почув я — хтось голосно вимовив моє імня. Я зразу пізнав той дорогий, незабутній поклик. Чую, кличе удруге. Обернувся я — і весь затремтів: вона, як янгол, стояла передо мною і так ласкаво та хороше дивилась мені в вічі. Далі забалакала до мене так привітно та чуло, немов рідна мати. Ото й почала мене розпитувати про отця, про неньку, про рід... Коли довідалась, що батько мій помер, промовила: "А в мене мама померла". Тут раптом очі мої залились сльозами, і я, ридаючи, упав перед нею навколюшки... Вона підвела мене, витерла мої очі своєю хусточкою і стала заспокоювать... Через невелику годину сказала: "Пора додому". Мені звеліла зостатись і пристояти трохи, щоб хто не постеріг... Ось вам початок мого талану, а край ви знаєте. Тепер ви бачите, який стоїть перед вами виродок, бузувір!.. Нікчемний підніжок, негідний раб, черв'як мерзенний — відважився закохатись у панну і сам вподобавсь панні!.. Та навіщо ж Господь дав цьому рабові таке палке, таке ж чуле серце, як і вільній людині?

Діброва. Навіщо?.. Віка, друже, минають, як люде, здіймаючи руки до неба, питають: "Навіщо і за віщо? За чиї гріхи й провини?.." А відповідь, як кажуть, "все в хмарі гуде, та на землю не йде!.."

Юрко (махнув рукою). Сім бід — один одвіт... Що ж, нехай пан приїздить. Я волію прийняти найтяжчу кару, я того зыслужив, і я мушу сам у всім признатись. Так прямо і скажу: "Пане! Хотіли ви виховати з вашого підданка щось надзвичайне, пророкували, що колись той підданок своїм музикальним таланом дивуватиме мир і тим наддасть вам пихи, але ви помилились. Підданок ваш здивує вас нечуваним злочинством, він ужалить вас в самісіньке серце!.."

Діброва. Цить, ти здурів, ошалів!.. А панна як? Про її сором тобі байдуже?

Ю р к о. О Боже мій!.. Так-так, я ошалілий, я божевільний!.. Радьте ж, радьте мене, що мені подіяти?

ЯВА 10

Ті ж і До ся.

Д о с я. Юрку! Іди, тебе панночка кличуть. Юрко. Справді?.. (Зрадів.) Я її

ще побачу?..(Хутко пішов.)
Діброва (сам). Як же він мене стривожив!.. Та що ж я йому пораджу? Ох горе-горе, глибоке ти, як море, тим таке й ненажерливе!.. Треба щось вдіять. (Пішов в домок.)
ЯВА 11
Софія (ідучи з саду). Мокрина божилась, що панночка вже мати, але дитини так-таки ми й не побачили, певно, Репиха виховує!.. Так ондечки де всі думки Юркові, а я марила... Не судилось, певно, мені щастя, мабуть, мене мати проплакала!..
ЯВА 12
Софія і В а рфо л о мей з хлопцями.
Варфоломей. А, здрастуйте, як здоров'ячко? Чи ще підскакуєте, скажем, Сохвіє та ще й Миколаєвно?.. (До хлопців.) Гетьте по своїм місцям!
Хлопці пішли.
Софія (до Варфоломея). Я маю до вас діло. Варфоломей. А я до вас. Виходить, діло на діло, як шапка на голову!.. Ге-ге-ге!..
Софія. Коли пана сподіваються додому? Варфоломей. Ага, скучили?
Софія. Ще б не скучила? За ким же мені й скучать?
Варфоломей. Точно і хорменно, по всій правилі. Ач, по всій вашій лиці так і видко, як те скучання, неначе патьоками по телесах розповзлося: і сюди і туди... Але від скучання ви, на мої очі, ще покращали, велика втіха буде панові, як побачить вас.
Софія. А може, вони знайшли собі там кращу?
Варфоломей. Де, у загряниці? Та в світі нема такої, як ви! Ви, сказать, прямо перхосортня фигура!.. Слухайте, Сохвіє, скажем, ще й Миколаєвно! Як пан приїдуть, будь ласка, попрохайте у них, щоб подарували мені дубків десятка зо два на сволоки до нової хати. Скажіть, що, мовляв, Вартоломей так старається, так старається!.. Як вони тепер до вас палають, то все задля вас зроблять!
С о ф і я. А як я не зумію випрохати?
Варфоломей. Хто, ви? Як ви не зумієте, то хто ж у нас зуміє? Управляющий ще в суботу відобрав листа, що пан мають от-от прибути, на мою думку, вони не сьогодня, то завтра вранці прибудуть.
Софія. Хотіла б я поїхати їм назустріч.
Варфоломей. Невже? От ловко ви придумали! їдьте, їй-богу, їдьте!..

Ондечки якраз коні запрягають, котрі ідуть на підставу панові, зараз і їдьте. Не забудьте ж про дубки... Скажіть: так Бартоломей старається, так старається!
Софія. Так я поїду. (Іде до конюшні.)
Варфоломей. Стійте, не так! Давайте руку!
Софія дає.
І другу. (Хутко цілує їй руки.) Ось як треба! Софія (вирива руки). Що це ви, дядьку, з якої речі?.. Не треба!
Варфоломей. А я кажу, що треба. Скажете, що я не почитую вас? Я цілую ручку тілько панові нашому, попові та попаді, як і бухветчик наш, а я, як бачите, ще й вам. Ну й краса ж ви, прямо мальована-писана!
Софія. Годі вам улещатись.
Варфоломей. Глядіть же, попрохайте за дубки. Скажіть: так Вартоломей старається, так старається... Софія. Скажу-скажу! (Пішла.)
Варфоломей. Як придивився я до неї гарненько, так вона зовсім виходить дівка хвасониста!.. Мовляв, хоч кому оскомину зіб'є!..
ЯВА 13 Яків і Варфоломей.
Яків. Слухай ти, котолупе! Навіщо ото ти Степано-вого хлопчину, Хведьку, так одшмагав, що аж кров поза-кипала?
Вар оломей. За діло. Єжели когда загадано тобі яку службу, так ти сповняй її по всій хворменній правилі.
Яків. І тобі не гріх отак знущатись?
Варфоломей. Ти мені не піп і не дяк, то й не тобі я сповідатимусь.
Яків. Воно ж дитя ще. А коли б твого хлопця так споло-сувати?
Варфоломей. Чого ти оце уїдаєшся? Яків. Так списав, що й присісти хлопець не може. В а р ф оломей. Нехай телят не пуска в шкоду. Я к і в. Не один же він пасе — їх там аж троє. Так тим двом нічого, а все на одному окошилось?
Варфоломей. Мені ніколи розбирати, хто з них більш винен, я відшмагав того, на котрого моя думка впала; той винен, котрого першого моє око постерегло.
Яків. Але ж пан не дозволив тобі так катувать?
Варфоломей. А ти спитай пана, як приїде, чи дозволив.
Яків. І спитаю!
Варфоломей. Спитай-спитай! Може, звелять мені списати отой опит на

твоїй спині.
Яків. Нехай звелять, не первина.
Варфоломей. Ох, і постараюсь же я списать, я вже добре насталив на тебе зуби!
Яків. Гей, Вартоломею, людоїде! Забруднив ти душу твою кривдою великою, схаменись, чоловіче, бо буде тобі лихо!
Варфоломей. Що ти мене полохаєш? Що ти почав мені акахвисти читать? Геть!..
Яків. Ховатимеш ти колись від людей очі!..
Варфоломей. Я панський наказ сповняю по всій хворменній правилі! Ти мене волею полохаєш? Не буде волі! Та скоріш у мене на долоні волосся виросте!
Яків. Згадаю я тобі тоді всі смуги, котрі ти позначив на моїм тіш, вони у мене всі перелічені й закарбовані, поставлю я їх тобі перед очима, як свічки!
Варфоломей. Мені на все оте, що ти белькочеш, наплювать! От ірод, причепився. І коли ти, сатано, дійдеш до розуму?
Яків. Як до такого, як у тебе, то не варто і доходити!.. Варфоломей. Який же у мене розум? Яків. Базарний!
Варфоломей. Мели, бісе, чорт тебе второпа... Та другий би на твоєму місці, бувши таким майстром, що і чоботи пошиєш, і ботики, та ще трохи й грамоти утнеш, так він он як старався б догодити панові... Скілько разів і пан казали: "Коли б Яшка не п'янствував, то я його озолотив би!"
Яків. Нехай би тебе пан озолотив хоч до пупа, а далі посеребрив — ловкий вийшов би болван!
Варфоломей. Сам ти болван! Правдивий сатана, ідол!.. Тьфу! (Пішов.)
Яків. Як земля тілько держить отакого гаспида? (Пішов у другий бік.)
ЯВА 14
Юрко (ідучи з хоромів). Сердешна Орися, як тінь!.. Каже, щоб я швидше ішов з села, а куди я піду? Волів би я краще загинути тут, біля неї!.. Та куди ж мені прямувать? Цілком заморочений я!..
Діброва (у вікні). Юрку, я тебе жду! Юрко. Га? Хто мене?.. А, це ви, Петро Петрович? (Пішов у домок.)
ЯВА 15
Варфоломей (виходе з людської з полумиском і ложкою). Оце так

галушечки. Тут, либонь, їстиметься ще смачніш, ніж у хаті; тут, сказать, і воздухи, і не в'їдаються мухи. (їсть.) Улітку ніколи не з'їси до пуття в хаті, а надворі краще їсться. (їсть.) Чи далеко ж то Сонька зустріне пана? Коли б випрохала у пана дубки. Куховарко! А всип мені ще.

ЯВА 16

Мокрина (виходе з людської). Невже ще їстимете? П'ятий полумисок? (Пішла.)

Варфоломей. Хто багато робе, той багато і їсть. Всип-всип. А юшка яка смачна, що аж ложку хочеться облизать. Ба, таки й оближу. (Лиже ложку.)

ЯВА 17

Яків, Варфоломей, потім Прохор.

Яків. Ти мистець і ложки лизать, а я думав, що тілько тарілки.

Варфоломей. Чого приліз? Дай, ради Бога, хоч поїсти до пуття.

Яків. А хіба мені не треба вечеряти? Тріскай-тріскай!..

Прохор (подає Варфоломеєві пляшку). Пожалуйте.

Варфоломей. Справний ти, Прохоре! Тебе б тілько за горілкою й посилать. .

Прохор. Ге, що ви думаєте? Горілка це найкращий кінь, без батога везе!..

Варфоломей (випив). На ж і тобі чарку. (Дає.)

Прохор. Горілиця-мучениця! (Випив.) Нестеметна живиця, так все всередині й зворушила. (Почина їсти.)

Варфоломей (до Якова), Може, й тебе почастувать?

Яків (спльовує). Не частував раніш, не частуватимеш і довіку.

Варфоломей. Невже не діждусь такої честі? Яків. Щоб ти знав!

Варфоломей (підносе). Та ну вже, пий. Прохор. Пий-бо, Якове! І чого б то я куражився? Варфоломей. Пий, кажу!

Яків. Коли так прилипаєш, то давай я сам себе почастую!

Варфоломей. Ні, пий з моїх рук. Яків. Не питиму!

Прохор. І ненавидю я, коли людина. почне пишатись, мов свиня на мотузці!..

Варфоломей. Ну на, почастуйся сам.

Яків. Будьмо здорові! (Взяв пляшку й вилив з неї горілку додолу.)

Прохор. Глянь, сказився чоловік! Варфоломей. Віддай сюди!

Прохор. Дай краще я доп'ю! Гріх розливать горілку, вона ж з хліба

святого!..
— Яків (віддає пляшку). На, вилижи подонки.
Прохор (бере пляшку). Перш, Якове, я тебе мав за розумного, аж бачу, що ти адійот!.. Писаний адійот!..
Яків. Бачив, Вартоломею, який я? (Пішов.)
Варфоломей. По всій хворменній правилі марзавець!..
Прохор. Ось трошки в ямку набігло. (Принада і п'є.)
Варфоломей. Ну, й ти свиняка, з калюжі прямо хлебчеш?..
Прохор. Воно нічого... Земля свята, а морду можна обмить,— навіщо ж добро пропадатиме? От і шабаш. А Тепер піду вмиюсь. (Пішов.)
Варфоломей. Які є люде ненажерливі!.. Куховарко! А всип мені ще галушок.
Мокрина взяла миску.
Неначе й наївся, а ще кортить.
Мокрина подає.
Ловка страва галушки!..
Мокрина пішла.
ЯВА 18 Юрко і Діброва.
Діброва. Ховай же краще документ і з Богом в путь. Тепер ти вже не Юрко, а одставний губернський регістратор 8 Петро Петрович Діброва. Тілько не забудь казати, що тобі 25 годів. Цифру чотири я переправив на два, а п'ять ніяк не переправиш на єдиницю або й на три.
Юрко. То це приходиться брехнею жить?
Діброва. А що ж, не можна через тин, лізь попід тин. Мені документа не треба, Бог і без нього скоро вже мене прийме...
Юрко. Господь з вами, що це ви кажете?
Діброва. Правду, хлопче, кажу... Не гай часу. Та грошей даремно не розцвиндрюй!
Юрко. Чим я вам за вашу ласку віддячу?
Діброва. Згадаєш добрим словом, от і віддяка. Як дійдеш до чужого села, наймай підводу до Дніпра, а за Дніпром, в Херсонщині та Катеринославщині, пристроїшся десь в оркестр і житимеш, як і люде... Іди!
Юрко. Прощайте! (До хоромів.) Прощай, моя свята мученице, моя скрухо!
Варфоломей (до Юрка). А куди ти, Юрку? Знов у байбузи?

Юрко (здригнув). Вартоломей?
Діброва (до Варфоломея). Оце вже не твоє діло. Я маю право посилать своїх учеників куди схочу.
Юрко пішов.
Варфоломей. Та звісно... Я не те що, а...
Діброва. Отож і по розмові!.. (Пішов у домок.)
Варфоломей. Не хоче капальмейстер зо мною приятелювать і проти бухветчика надима губу... Ну, та як ти до нас не дуже, то нам на тебе хоч і наплювать!.. (Доїв.) Аж ось коли неначе вдовольнився. Куховарко, візьми посудину.
Мокрина взяла.
Тепер хоч і додому довідатись, мабуть, і жінка чогось зварила на вечерю... Доки дійду, воно талії усередині утруситься, так їство на їство не завадить. (Пішов.)
Мокрина (сама). Чортів кабанюка, цілісінький день тріска та горлянку дере!.. Перемию хутчій посуду та збігаю до Репишиної хати. (Пішла в хату.)
Хвилину нема нікого на кону. ЯВА 19
Петро (верхи в'їздить на двір). Гей, чи чуєте, челядинці й скарбовики! Мерщій сходьтесь, збирайтесь, пан їдуть, пан їдуть!.. Збирайтесь всі!.. Чутко дзвінки й бубенчики, стук колес.
Варфоломей (біжить засапавшись). Що тут за гвалт? Петро. Чуєте ж, пан їдуть!
Варфоломей. Та невже? От тобі і повечеряв удруге!.. (Кричить і метушиться.) Гей, ви! Чи всі ви на своїх місцях?.. Чому біля воріт хвинарі не засвічені? Я ж казав, я ж наказував!.. Що за народ бузувірний!.. Прохоре, де ти? Забув своє діло? Хвинарі!..
Прохор. Не забув, а несподівано!.. (Побіг.)
Варфоломей. Хай в хоромах світять світло!.. Де повари, лакеї?.. (Набік.) А бухветчик, либонь, у попа в гостях?.. Треба за ним послать... Гей, самуварі ставляйте!.. Ану, живо, хутко!.. Не гримни на вас, не тюкни, то і вухом не поворухнете!.. Тілько жрать вам та боки відлежувати. Я ж вам казав, я ж вам наказував!.. Старалися б так, як я щодня стараюсь!..
ЯВА 20 Підгайний і Варфоломей.
Підгайний (з хоромів). Гей, Вартоломею! В а р ф о л о м е й. Чи ба, пан

вже й дома! Тут, пане. Здравія желаєм! (Уклонився і поцілував руку.)
Підгайний. Порядкуєш?
Варфоломей. Так точно!.. Стараюсь, щоб все по хвор-менній какуратності!..
Підгайний. Де управляющий?
Варфоломей. Позавчора поїхали на ярмарок, казали, що як не в неділю, то в понеділок вернуться.
Підгайний. В хазяйстві все благополучно?
Варфоломей. Слава Господеві! Так вже все благополу^-чно, як краще й не треба.
Підгайний. А в дому як?
Варфоломей. По всій хворменній правилі.
Підгайний. Гей, нянько! Позвать мені няньку!
ЯВА 21 Ті ж і нянька. Нянька. Я тут, ваша милость!
Тим часом сходяться двірські, кланяються і цілують Підгайному руку.
Підгайний. Де панна? Невже так рано лягла спати?.. Чи, може... в гості куди поїхала? Нянька. Ні, вони дома...
ЯВА 22 Ті ж і Діброва.
Діброва (з'являється на ганку). Аристарх Рафаїлович приїхав!.. (Тремтить.)
Нянька. Вони трошки нездужають.
Підгайний. Як?.. Ну, стара кочерго, ти мені одвіт даси за все! Ковальськими щипцями звелю тобі останні зуби повисмикувати!
ЯВА 23 Ті ж і Орися.
Орися (пересилює себе). А, татусь, з щасливим поворотом... А я гуляла в саду, чую якийсь лемент...
Підгайний. Здрастуй, здрастуй, моя пташко, моя про-вінціалочко!.. Як же ти тут без мене? Чого неначе млява?
О р и с я. От вигадки!.. Пропасниця трусила, тепер кинула!.. (Цілується.)
Підгайний. Що ж, посилала за лікарем?
Орися. Ні... Після трьох параксизмів перестала трусить.
Нянька (набік). Сердешна, ледве на ногах стоїть.
О р и с я. Я така рада, що ви приїхали, що хоч і зараз пішла б у танець.
Підгайний. Справді? (Цілує Ті і голубить.) А мені сказали...
Орися (тривожно). Що?

Підгайний. Але ж я тепер цілком заспокоївся... Радію, втіхо моя, моя лялечко, що ти не хвора... Та яка ж ти гарненька. Нянько, скоріш мені чаю!
Нянька (іде шепочучи). Боже, змилуйся над нами!..
Підгайний. Ну, моя провінціалочко! Замість танців, я за чаєм хочу послухати твоє грання... Я багато привіз тобі нових нот...
Орися. Гаразд. Заграю.
Підгайний. Привіз тобі ще одну новину. (До людей.) Ідіть по своїх місцях. Люде пішли.
Ми, серденько, на зближенні великої реформи 9. Орися. Я читала дещо...
Підгайний. Треба нам зважити і обміркувати ті відносини, в які незабаром мусимо стати з тими, котрих до цього часу життя і смерть в нашій владі, в нашій волі... Треба виробити такі умови, котрі б допомогли нам не опинитись раптом в безви-ходнім і фальшивім становищі.
Орися. Найкраще заздалегідь проявити людськість і милосердіє.
Підгайний. Так-так... Гей, Бартоломею!
Варфоломей (з'являється). Я тут, пане.
Підгайний. Тут повинна бути у подвір'ї Сохвія.
Варфоломей. Так точно, вони тут.
Підгайний. Нехай іде з двору... Ні, посадови її в льох!
Варфоломей. Сохвію, стало буть?.. Микола...
Підгайний. Я по двічі не загадую!
Варфоломей. Слухаю, пане. (Набік.) От тобі і дубки!.. (Пішов.)
Підгайний. Та зараз поклич до мене Юрка.
Діброва (скрикнув). Юрка? Ах!.. (Захитався і впав.)
Орися (з ляком). Боже мій!..
Підгайний. Що-що таке?
Орися. Не знаю... Там, Петро Петрович...
Підгайний. Що там трапилось?
Прохор (підбіг до Діброви). Погане діло, пане. Господин капольмейстор ...
Підгайний (хутко іде до домка). Що з вами, Петро Петрович?
Розступітесь, дайте вітру... (Підійма Діброву з Прохором, Орися і двірські навкруги.)
Діброва (ледве промовля). Слава Богу, що діждав... Приїхали... Життя мене покидає... Путь пройдено... Настав фінал... А Юрка... Його я послав

по лікаря, не гнівайтесь...
Підгайний. Ви мали на те право, за віщо ж гніватись?
Діброва. Спізниться лікар... Аристарх Рафаїлович, простіть... не догодив...
Підгайний. Я завжди був вами довольний.
Діброва. Світ в очах гасне... Де панна Орися?.. Не бачу...
Орися (підходе). Я тут, Петро Петрович.
Діброва. Вповайте на Бога... Аристарх Рафаїлович, Юрко... Талант надзвичайний!.. Ради таланта, Богом заклинаю... Талант... (Помирає.)
Підгайний. Пером тобі земля, невтомний робітнику! Однесіть же небіжчика в кімнату та приберіть його в Божу дорогу. Бартоломею! Зараз послать до попа, щоб ударив у дзвін по помершому; дяк щоб зараз ішов читати псалтиря. Скажи, щоб троє день по селу не чутно було ні співів, ні танців, бо це преставилась правдива і щира душа!.. (Іде.)
Орися (падає батькові на плече). Ох, я сліз здержати не можу!
Підгайний. Поплач, поплач... Він стоїть того, щоб його оплакати!..
Завіса. ДІЯ ТРЕТЯ
Сад. З правого боку бесідка, густо заросла виноградом, посередині тополева доріжка, з лівого боку, на першім плані, причілок панського будинку. Внизу, у підвальнім етажі, невелике віконце з залізними ґратками.
ЯВА 1
Софія, Палажка і хлопець.
Софія (у вікні). Бігай та скажи моїй сестрі Прісьці, що я вже четвертий день сиджу в* льоху замкнена. Хлопець. Зараз побіжу. (Побіг.)
Софія. Невже Мокрина мені набрехала про панночку? За віщо ж вона підвела мене під панський гнів? Піди розпитай її, Палазю!
П а л а ж к а. Не піду. Годі вже тобі з мене дурочку строїть, не піду!
Софія. Кажу ж тобі, що так любо пан зо мною розмовляв, як зустріла я його на великім шляху, так пригортав, цілував, милував!.. Тепер мене кинуто в льох, як злодійку або душогубку!
Палажка. Ось, до речі, Яків іде, його попрохай; а мене більш і не клич до себе, не згоджусь я тобі ні на яку послугу, бо боюсь!.. Прощай! (Побігла.)
ЯВА 2
Яків і Софія.
Яків (підходе до вікна). Сидиш, пташко-кінарко? А чому ж голосно не

співаєш?.. Мене теж позавчора посадовили, потім ослобонили. Ослобонили і не били, от так штука. Вартоломей і лози намочив і зубами скрипів!.. Що ж воно оце означа, що завжди били, а тепер не б'ють? Загадка, та ще й не проста! А тебе за віщо держать?
Софія. Не знаю, мені зовсім невтямки!..
Я к і в. А я тобі скажу, за віщо. Панська ласка до порога, розумієш? Сьогодня ти люба, а завтра геть з очей!.. Вчора капольмейстора поховали, чула? Півчі співали, музики грали... Всі були зодягнеш в чорне, брузументи... Сумно, так сумно було!.. Півчі і музики плакали, з двірських дехто теж плакав... А спитай, чого вони плачуть? Неначе на цім світі краще, чи що? Я не плакав, не зміг... Ще відтоді, як віддали мене в обученіє у город, так ще відтоді вибито з мене всі сльози. Дома я був у матері одинчик, пестований, а. хазяїн попався мені катюга! Ох, скілько він сили з мене взяв, аж страшно згадать!.. Мене двічі з петлі вирятовували... Спасибі, один підмайстерний навчив!.. Каже: "Випий, Яшка, і не буде так бійка дошкулять". З того разу я почав пить, з чотирнадцяти літ п'ю... Чим більш мене хазяїн бив, тим більш я пив. Вернувся я з обученія і думав покинуть горілку, аж і тут за грубиянство мене зразу вихворостили так, що з місяць прокачався... Відтоді я щодня заливаю за галстук. Давно заливаю, мене б'ють, деруть, а я заливаю за галстук... А тепер ні вчора, ні позавчора мене не били. Правда, загадка?
Софія. А пан вчора був на кладовищі?
Яків. Був, такий сумний!.. Помрем всі... І я помру, і пан помре... Може, пан того і сумовав?.. Сумуй не сумуй, а не одвер-тишся. Я згоден хоч і зараз руки скласти. Нема мені кого покидати, нема за ким і жалкувати. І за мною ніхто не пожалкує. Стало буть, кругом — квит. Тілько одна думка ще цікавить мене: що буде, як люде й справді діждуться волі! Подуріють, показяться!.. Хотів би я хоч один день дихнути волею, а тоді вже і вмерти!..
Софія. Ви чули про панночкин гріх?
Яків. Про який гріх?
Софія. Невже ви нічого не чули?
Яків. Ні!
Софія. А панна не хвора?
Яків. Здоровісінька, сьогодня її бачив. Правда, що вчора на кладовищі її

не було. Софія. Де зараз пан?
Яків. Поїхав до когось у гості, ще вчора на ніч. Софія. Якове, зробіть мені одну ласку, я знаю, у вас щира душа!
Яків. Горе мені з тією душею. От коли б мені Вартоло-мейова душа.
Софія. Зробите?
Яків. Зроблю дві або й три. Кажи, яку? — Софія. Мені треба бачити бабу Репиху. Нате вам ось карбованця і віднесіть Реписі і скажіть, щоб зараз прийшла сюди.
Я к і в. Чи ти не чарувать часом задумала пана? Я не згоджуюсь на таку послугу. Правдою все зроблю, а брехнею ні. Мій вхвал такий: "По правді роби, по правді й очі вилізуть".
Софія. Борони мене, Боже, чарувати!.. Ні, мені треба правди довідатись про одне діло.
Яків. Гляди, не обдури мене. Піду і зараз притаскаю тобі Репиху. Слухай, Сохвіє! Ти, може, хочеш втекти, так я тобі і без баби дам пораду: сокира або терпуг — і на волі!
Софія. Спершу треба з бабою порадитись.
Я к і в. Як знаєш. А я тобі і шлях покажу, куди і як втікати. Ну, піду по бабу. (Взяв карбованця і пішов.)
ЯВА з
Дося (іде через сад). Що це і досі не видко Репихи? Відколи панночка її дожидають... Може, дитя заслабло? Як на голках ми з нянькою день і ніч. І коли цьому край буде?
Софія. Здрастуй, Досю! Дося. Цур тобі, як злякала! Софія. Підійди ближче. Дося. Чого?
Софія. Боїшся? Дося. Кого? Софія. Бартоломея.
Дося. Ну, це ще хто його зна, хто тут старший, чи Бартоломей, чи мій дядько бухветчик?
Софія. Чи вже пан довідався про панночкин гріх?
Дося. Про який гріх? Слухай, Сохвіє! Я тобі не тітка Мокрина, от що. У мене язик коротший!.. Може, був гріх, а тепер його нема!
Софія. Хіба панночка задавила дитину?
Дося. Пипоть тобі на язика, бешиха тобі на мордяку!.. Ач, з якого краю забігла!.. (Хутко пішла.)
Софія. Ага!.. Є гріх, є!..

ЯВА 4 Варфоломей і Софія.
Варфоломей. Так он яка новина: Юрко втік! Я таки завжди, як гляну було на нього, зараз так і подумаю: втече! І от на моє й вийшло!
Софія. Вартоломею!
Варфоломей. А далі як? (Одвертається.)
Софія. Це ви так зо мною поводитесь?
Варфоломей. А ти ж хто така? (Дивиться.) А, я й не пізнав вашого свинятельства, вибачайте!.. (Кланяється.) Така примітна парсона, а я й шапки не зняв... Ще раз вибачайте!
Софія. Такої честі діждалась?
Варфоломей. Кому честь, а кому й по потилиці. Я їй руки цілував, а вона он як мені віддячила? Що ти таке панові наплела, що вони тебе зненавиділи,— га? Дубки випрохала? Я тебе тепер теж Ненавиджу... Я тобі дубків повік не забуду!..
Софія. Воно, мабуть, і завжди так, що при лихій годині й приятелі стають ворогами!..
Варфоломей. Ну-ну, ти мені такого не кажи!.. Доки ти була пайовою полюбовницею, доти я тебе й почитував; а тепер, як ти панові спротивилась, то й я тобою гидую, по всій хворменній правилі гидую!.. Ось постривай, завтра ми тебе зодягнемо у пістрьову спідницю та в личаки, обмажемо косу смолою, ще й пір'ям присиплемо, як колись Прісьці, та й гайда на хутір гиндичат та гусенят доглядати.
Софія. Та швидш удавлюсь, ніж дамся на знущання!.. Не діждете!..
Варфоломей. Побачимо. Будуть тобі дубки не раз гика-тись! (Пішов.)
Софія. О іроде, випортку чортячий!..
ЯВА 5
Яків, згодом Репиха. Яків. Сохвіє, плачеш?
Софія. Не до плачу мені... Де баба Репиха?
Яків. А я, Сохвіє, випив... Осьдечки і відьма повзе.
Репиха (виходе). Сам ти відьмак.
Яків. Диви-диви, як очі вирячила!.. Хочеш мене стріскати? Чортового батька вгризеш!..
Репиха. Скаженим був змалку, таким зостався і др останку.
Яків. Я не гадючого кодла, то ж гадюка міняє шкуру. Піду бунтовать!.. Бий шкуру барабанную, на те вона і шкура! Підмочуй та дужч

виколочуй!.. (Пішов.)
Репиха (Софії). Це ж за віщо на тебе напасть? Була полюбовницею, тепер стала колодницею?
Софія. Лихо не по деревах ходить, а по людях.,. Рятуйте мене, бабусю!
Репиха. У чім же ти провинила?
Софія. Скажете ви мені правду?
Репиха. Чи людську правду, чи Божу? У котрій хаті правда стоїть за порогом, там їй і на язиці нема місця... Божу ж правду кажуть тільки одному Богові!..
Софія. Мені ви скажете правду?
Репиха. Яку зручно, таку й скажу!
Софія. Скажіть мені про панночкин гріх.
Репиха (жахнулась). Який гріх?
Софія. Де панночкина дитина?
Репиха. Ти, певно, збожеволіла? Цур тобі — пек! Тікати від тебе мерщій!..
Софія. Ага, ховаєте очі? Мокрина казала!..
Репиха. Бодай Мокрині посліпило!.. Брехня, сімсот, десятьсрт раз брехня!
Софія. Докажу я, на всіх докажу, не виховаєтесь!..
Р е п и х а. Навіженна, неприторенна!.. На тобі твого карбованця, хай йому враг!.. Брехня, сімсот, десятьсот раз брехня!.. (Кинула в вікно гроші і пішла.)
С о ф і я. Є, є гріх, я певна в тім!.. Швидш визволитись треба з льоху!..
ЯВА б
Прохор і Софія.
Прохор (подає в вікно Софії пиріг). На! Сестра прислала тобі пирога, тілько нікому не кажи, що я приніс, чуєш? Софія. Дядьку Прохоре! Чи пам'ятаєте ви, що я була до
вас доброю?
Прохор. Пам'ятаю і ніколи не забуду. Добра я ніколи не забував. Ти завжди мене частувала... молодця!..
С о ф і я. Я дам вам п'ять карбованців, ось нате карбованця на задаток. (Дає.)
Прохор (дивиться на гроші). Справді карбованець.
Софія. Допоможіть мені утекти звідси.
Прохор. Хй!.. (Аж присів зо страху.) Втекти?.. Таке страшне кажеш...

П'ять карбованців даси?
Софія. Принесіть мені сокиру або терпуга.
П р о х о р. Я принесу сокиру або терпуга, а ти визволишся, потім як тебе упіймають — викажеш на мене?
Софія. Щоб я не діждала святого причастя, щоб мене земля не прийняла, коли викажу!..
Прохор. Даси, кажеш, ще п'ять карбованців, чи з оцим п'ять?
Софія. Дам шість ще!..
Прохор. Ого! Коли так, стій... Я зараз принесу і сокиру і терпуга!.. Та як же ти втечеш? Я цілий вік збираюсь у біга і вже скільки разів зовсім був зібрався, а от ні разу не втік. Як люде втікали, дак і мене щоразу підмовляли, а я таки не втік... Раз умо-вили-таки, і я зайшов з ними аж за село... Коли це раптом неначе що поперебивало мені ноги, єй-єй!.. Не можу з місця ступити!.. Чи не штука, скажеш? Упав на шлях та й кажу: що хочте робіть зо мною, а далі не піду. Вони вилаяли мене гарненько ще й бить хотіли, та не було часу... Вони пішли, а я полежав-полежав на шляху та як схоплюсь, як дремену назад в село!.. Отаке бува з людиною!.. Гляди ж, сім цілкойих!.. (Пішов.)
Софія. Визволюсь і всіх виведу на свіжу воду!... І Варто-ломеєві утру носа!..
ЯВА 7
Репиха і Орися проходять в бесідку.
Репиха. Кажу ж вам, що так і галаснула: "Докажу, на всіх докажу!"
Орися. Що ж, нехай доказує... Не сьогодня-завтра виявиться... Бабусю! Як тільки смеркне, принеси мені сина; як я^його не бачу, то мені ввижається, ніби він помер або занедужав...
Репиха. Не бійтесь, живісінький-здоровісінький!..
О р и с я. Я хочу його бачити. З учорашнього вечора не бачила його і скучила, принеси!..
Репиха. Ох, либонь слідкують вже декотрі...
Орися. Що буде, то буде — принеси! Я не можу так довго його не бачити!..
Репиха. Ваша воля... Зустрічайте ж нас в кінці дорожки, на містку. (Пішла.)
Орися (сама). Ні, треба все це скінчить і якнайскоріші я мушу все виявити

отцеві — нехай судить мене... Далі терпіти не стача здоров'я... Надламались мої сили, знемоглась я, знерв-ничалась.... Де ж сил візьму для боротьби з тим, що попереду мене чека?.. Може, отець вже догадується, може, і він мучиться?.. О, певно! Учора обмовився: "Якби,— каже,— було тому правда, що мені про тебе набрехали!.." І так страшно і жалібно глянув на мене!.. Догадується, певно догадується!.. Ну що ж, нехай... Коли б Репиха швидш принесла сина; мій син буде зо мною, і я зразу оздоровшаю, і страх і сором одлине від думок... Що я вчинила соромливого, що вдіяла страшного?.. Хіба серцем любить гріх, хіба серцем любить сором?.. Ні, я не грішна! Ні, я не преступна... Тілько покохала я нерівню, і хіба в тім мій сором, хіба в тім мій гріх?.. Чий суд справедливіший і чийого суда я повинна страшитись — людського чи Божого? Я ж не задавила мого дитяти і не струїла, і не відреклась я від нього, і не кинула його в прірву, як сліпе щеня!.. Бога ж я тим не прогнівила!.. А людський суд?.. Нехай люде судять, нехай отець мене судить — Бог за мене!.. Ухилятись і виховуватись далі нема змоги!.. Я повинна швидш признатись, щоб жити вкупі з сином, ради сина!.. Є ще у мене тяжкий обов'язок: я мушу Юрка оборонити від отця, над ним отець може проявити свою владу в страшенній силі!.. Ось перед чим я обезсилюю, падаю духом!.. А може, отець пожаліє мене, пожаліє мого сина, може, змилується над Юрком?.. Я ж одна у отця!.. Одна!.. (Заплакала.) Ох, таточку ж мій ріднесенький, пожалій же свою безщасну єдиначку!.. Де ж ти баришся? Прибудь же мерщій додомоньку, пожалій ти свою доненьку!..

ЯВА 8

Дося і Орися.

Дося (вибігає з хоромів). Панночко! Пан приїхали з гостей і такі сердиті. Мабуть, багато грошей програли...

Орися. Приїхали?.. Досю!.. Навіщо ти розказала людям? Недобра ти!..

Дося. Я ж тілько Мокрині...

Орися. Нехороше ти зробила!..

Дося, Вони ж мені тітка!..

Орися. Нехороше, нехороше!.. (Прислухається.) Татків голос. (Набік.) Чи тепер признатись, чи згодом?.. (До Досі.) Досю! Біжи до баби Регіихи, скажи, щоб швидш несла мені сина!..

Дося. Ще ж рано, постережуть... Нехай як смеркне. Орися. Ні пора! Ходім до містка, може, вже вона несе.
(Пішли.)
ЯВА 9 ~
Підгайний і Варфоломей.
Підгайний (на балконі). Так в городі Юрка нема?
Варфоломей. Нема!.. Я завжди думав, що Юрко неодмінно втече; було, гляну на нього та й кажу собі: втече!..
Підгайний. Не повинно б... Гм! (Помовчавши.) А ти набрехав мені, що в хазяйстві все благополучно.
Варфоломей. Як? Благополучно, іменно благополучно по всій хормі і какуратно...
Підгайний. Адже віл рябий здох?
Варфоломей. Точно, що одійшов... Бог його зна, з чого він: чи павука з'їв, чи такої роси вхопив?
'Підгайний. І лошиця, що од каплоухої?
Варфоломей. Точно... розчахнулась... Ожеледь, підсковзнулась... Куповали цигане, давали дев'ять карбованців, так управляющий не продали...
Підгайний. А лошак від буланої?
Варфоломей. А лошак? То вже звісно... Проти нього чоловік сили нікоторої... Єжели не взлюбить, зведе усяку тварину, хорменно зведе.
Підгайний. Що ти варнякаєш?
Варфоломей. Це вже кого завгодно спитайте. На те він хазяїн.
Підгайний. Який хазяїн?
Варфоломей. Домовий, стало бить. Сказать прямо, не злюбив лошака і затирив його у ясла... Я скілько разів казав управляющому: убийте, кажу, пожалуста, сороку. Висіла б на бантині сорока — не посмів би...
Підгайний. Про яку ти мені сороку торочиш, чортова ворона?
Варфоломей. Та я хоч і присягну! Не приступе тобі, нізащо не приступе, як сорока висітиме на бантині.
Підгайний. Не мішало б тебе повісити на бантині, щоб трохи одтух...
Варфоломей. Я старався, ночей недосипав, хліба недоїдав...
ЯВА ю Ті ж і Я к і в.
Яків (за лаштунками). Бий кожух — буде тепліш, бий мужика — буде

дурніш!.. (Побачив Під гайного.) Здравія желаєм, з похмілля помираєм! Ви пан наш, а ми підданки ваші, а колись прийде воля і усміхнеться доля!.. А доки волі нема, пане, звеліть Вартоломієві спустить мені кров, бо бунтує!.. Бий шкуру. барабанную!..
Підгайний. Знов назкжався?
Варфоломей (тихо). Він тут без вашої милості щодня напивався та все про волю бекав, бунтовав!.. Прикажіть всипать йому двадцять п'ять.
Підгайний. Чи не свербить у тебе спина?
Варфоломей (тихо). Він бунтар!
Підгайний. Мовчи!
Яків. Ваше високоблагородіє? Кажуть, що Юрко втік? І добре зробив!.. Це я його навчив втікать! Втікай, кажу, і шабаш! Торік Дмитро втік, Петро каларнитист — я й тих навчив. Втікайте, кажу, хлопці!..
Підгайний (Варфоломею). Скажи, щоб його взяли звідси.
Яків. І щоб вихворостили! Варфоломей. Гей, візьміть його!
Два чоловіка підбігають др Яхова і беруть його.
Яків. Бий шкуру барабанную!.. Бартоломею!.. Я й тебе навчу, як втікати! Барин! Прикажіть Вартоломієві, щоб лози намочив та відлічив!..
Підгайний. Замкніть його знов у льох!
Я к і в. А бить і не треба? От тйк штука: ведуть і не б'ють! Я так не согласен!..
Його повели.
Бий шкуру!.. (Співа.)
Куди мене поведете? Під лотоки. А що мені постелите? Сніп осоки!
Підгайний (до Варфоломея). Візьми двох чоловік і їдь шукать Юрка. Тільки я тобі, Бартоломею, забороняю його бить, чуєш? Щоб ти і пальцем його не зачепив. (Пішов у хороми.)
Варфоломей (здивовано). Щоб і пальцем? Що воно таке? Либонь, це і наш пан, а ніби і не наш!,. Яшку не звеліли бить, Юрка щоб і пальцем не зачепити!.. (Пішов, дивуючись.)
ЯВА її Прохор і Софія. Прохор (дає Софії терпуга). На, визволяйся! Тілько пам'ятай, що вісім карбованців, чуєш? (Пішов.)
Софія. Коли б швидше вже смеркало. (Почина пилять гратки і прислухатись.) Ох, клята неволя! Уміцни мої сили, допоможи визволитись, а воля насталить мій розум і загартує помсту!..

Смеркає. В алеї з'являються Репиха, Орися і Дося. У Орисі дитина на руках. Дося іде в хороми, а Орися і Репиха в бесідку.
ЯВА 12 Репиха і Орися.
Орися (сіда у бесідці). Моє янголяточко, моє немовляточко! О, коли б змогло промовити, ти б найкраще і найщир-ше порадило твою маму! (Туле дитину до серця.) Ох, як же хороше мені з тобою мій єдинчику!.. Яким чарівним теплом зогріваєш ти мене!.. Навіщо ж я з тобою, моя дитино, так надовго розрізняюсь, навіщо віддаю тебе чужим людям, в чужу хату?.. Чому ж ти, мій синочку, мусиш бути не в своїй, а в чужій хаті?.. Осьдечки ж і наша хата, а тебе в ній нема!.. Голуб'яточко моє! Тулю тебе до серця, і серце тріпоче, радіє, сповняється силами й надіями!.. Та чи довго ж я ще крадькома тулитиму тебе до лона, виховуватиму по закутках таємних?.. Ох, несила ж моя більш розрізнитись!..
Репиха. Несила, та мусите!...
Орися. Та я ж стеряюсь без тебе, занедужаю, помру, коли ще хоч на день розрізнюсь $ тобою!.. Та що я за мати буду, коли від тебе відречусь? Нехай же іде сюди отець, нехай всі ідуть, я при всіх голосно вимовлю, що ти мій син!
Репиха. Що-бо ви говорите? А сором, а глум?
Орися. Я швидше переможу сором і глум, ніж розлучення з моїм сином!
Репиха. Розлучення легше перемогти, ніж те, що воно і досі не хрещене. Коли б його нам у хрест увести? А то як, борони, Боже, обмінить уночі!
Орися. Хто обмінить?
Репиха. Не знаєте, хто? Я цілісінькі ночі не сплю та все стережу, всю колисочку хрестиками та божками обвішала...
Орися. Я не пойму, про віщо ви кажете?
Репиха. Адже розказують, що отут десь неподалечку та через якийсь там случай не всщли дитини охрестити, все,, бачте, відкладали зо дня на день; аж воно прийшло якраз опівночі, як всі хатні поснули, та й перемінило... Уранці дивляться, аж замість дитини лежить в колисці немов кошеня або немов цуценя, щось таке... А цИтьте, що воно? Чуєте, ніби щось стукнуло? (Прислухається.)
Орися. То вам вчулося!
Софія (вилазить крізь вікно). У бесідці панна і Репиха! А що то у панночки

на руках?.. Дитина! (Побігла в хороми.)
Р е п и х а. Давайте вже мені нарубка, пора нам і додому. Хто його зна, як ми греблю перейдем, що вже зовсім стемніло, а воно не хрещене... Удосвіта зно$ прийдемо в гості, а тепер проведіть нас до містка.
Орися. Пождіть ще!..
ЯВА 13
Ті ж, Підгайний і Софія.
Софія (показує). Ондечки, в бесідці! Орися (побачила). Татко?! Р е п и х а. Давайте мерщій диігину!.. Орися. Пізно вже!
Репиха зни^са.
Підгайний (до Орисі). Таіс тому правда? Софія. Бачите, пане, що я не сплетниця!.. Орися. Сохвіє, геть звідси! ДОеж батьком і дочкою полюбовниця не свідок!..
Софія зника.
Підгайний. Так ось воно що?
Орися. Я перед вами з усієф моєю провиною!..
Підгайний. Так ось як ти віддячила за виховання і все пеклування! А де ж герой цього срамотнього романа, де він? Сховала? О, хам, гадина!.. Я ж на ньому помщусь за весь мій сором!..
Орися. Я одна винна! Помщайтесь на мені одній!.. Клянусь могилою матері, одна я винна!..
Підгайний. Не смій тривожить праха твоєї матері. Твоїм гидким вчинком ти заплямила його навіки!
Орися. Ви були завжди свиті перед моєю мамою не тілько після її смерті, а й при жи&ні?
Підгайний. Ти смієш мейе докоряти? Геть з очей моїх!
Орися. Правом батька, силою державця чи владою рабовладільця ви користуєтесь, що проганяєте мене?..
Підгайний. Ти... Ти найлютіший мій ворог!.. Ти потаскуха!.. (Вхопився за голову.)
Орися. Потаскуха?! Ви осміляєтесь так ображати мене? Ви потаскухою мене звеличали... А хіба в мене нема сили й права сказати, що то неправда? Ні, є Бог — моя сила і право! Я не потаскуха!.. Вертаю вам це слово! Що я непокірлива, невдячна, своевольна — все це, може, й правда, тілько я не потаскуха!.. Я не віддала мого дитини людям, не

відреклась від нього, не струїла його і не задавила, совість моя світла перед Богом,
Підгайний. О, краще б ти ре родилась на світ Божий! Орися. Вам про це зручніш з^ати!.. Ну, сину, женуть нас, ходім, пора!..
Дитина начина і^хикать.
Підгайний. А, цей мені ш(іск!.. Стій, куди ти? Дитинячим плачем зґвалтуєш всю двірню!.. Ніч вже!..
Орися. Тепер мені і вночі всі шляхи видні!..
Підгайний. Такий сором, (такий позор!..
Орися. Не плач, сину! Дамо сльозам волю, як опинимось на просторі — меж небом та землею. Прощайте, тату... Навіки!.. (Захиталась і вхопилась за стовп, дитина падає з рук).
Підгайний (підхоплює дитину). Божевільна, ти вб'єш дитину!.. Що з нею? Гей, нянько! Нянько, скорій сюди!..
ЯВА 14 Ті ж і нянька.
Нянька. Я тут, ваша милость.
Підгайний. Візьми ось цього... вилупка! (Дає їй дитину.) Це ти, ти винна! Це ти так догляділа!.. (Піддержує Орисю.)
Нянька (взяла дитину). Авжеж що я! Хто ж більш і винен, як не я? Я була щоразу винца і за покійну пані, котру вигляділа і випестила... Ви мене й за неї докоряли, а тепер...
Підгайний. Мовчи! Принеси мерщій води!..
Нянька побігла і через мить вертається з шклянкою з водою.
Вона не дише!.. Ось до чого своя воля довела!.. (До няньки.) Жива, дише! Мерщій постіль приготуй!..
Нянька. Так би і спочатку, а то хвору, немощну дитину дорікати почали... їй і так, сердещній, тяжко!..
Підгайний. Мовчи, беззуба!.. Тебе годилось би провчити!.. Догляділа?
Нянька. Треба ж вам на ком(усь злість зірвать, а то і їжа не така смачна буде, то зірвіть на мені.
Підгайний. А, замовчи!.. За лікарем треба б... При-йдеться привселюдно виявити хатній сором!.. А поки що за бабкою якою послати? Яка у нас бабка найкраща?
Нянька. Яка ж, як не Репиха? Найкорисніші ліки будуть, як ви приголубите її й пожалієте!

Підгайний. Вчи-вчи менеЦ Поможи нести!.. Несуть Ори^ю.
Отакий каламут, отаке .позорище! (До няньки.) Та хоч нікому не розбовтуй!..
Завіса,
ДІЯ ЧЕТВЕРТА
Піщаний берег Дніпра. Кущі, лози, далі очерети. В глибині рибальський курінь і неводи, ближче приміст до порома.
ЯВА 1 Василь і Семен.
Василь (підпливи до берега). Дно, дно! Я намацав ногою дно, ставай сміливо!..
Семен (підплива) Невже перепливли? Слава Господеві!.. (Виходе на берег і важко диха, далі сіда; на ногах у нього пута.)
Василь (виходе з води). Спочинь, доки я знайду каменюку, розіб'ємо кайдани та й зараз майнем, бо тут довго засиджуватись небезпечно. Ген-ген там, у плавнях, спочинемо та на всю ніч і дременем у Херсонщину. Мені тут усі шляхи знайомі! (Шука.)
Семен (ледве диха). Ох, як серце стука! На середині як підхопило мене бистрею — я аж злякавсь... Думаю, закрутить, потягне на дно, тут мені жаба і пить дасть... Почав вже "отчу нашу" проказувати. А що воно за курені?
Василь (несе каменя). Рибальські. Ану, попробуємо ланцюга, чи міцно загартований? (Почина розбивать.)
Семен. Може б, не тут, а далі?.. Що, курені близько? . Василь. Та проміж рибалок нашого брата, бурлачні, сила; а що в Херсонщині та в Бессарабії, так там одним нашим братом тілько і роблять. У рибалок тілько нічого не зачіпай, так і вони тебе не зачеплять; а підцупиш що — битимуть, доженуть і віддубасять!.. Вони завжди на ніч біля куреня кладуть окраєць хліба, а часто й кулішу зоставляють, щоб який мандрівець погодувався...
Семен. А що воно з тим човном сталося, що він розвалився?
Василь. То не човен, а душогубка проклята! Литвинки кинули, як нікчемную, а ми поласилися на неї. Доки за водою пливли — держалося, а як повернули нроти води — так і розвалилося. За себе я певен був, що вирятуюсь, а за тебе, що ти в залізах, страх боявся!..
Семен. Ге, я ще змалку здорово плаваю. Як був ще за підпасича біля

панського ялівника, то як приженем було ялівник на тирло, то я як улізу в ставок, та плаваю аж до полудня... Я можу й горілиці, і з вимахом, і бокаса, і стовбуна... А що пірнаю, так, бувало, через увесь ставок перегарну!..
Василь. А за що це тебе спутали?
Семен. Хотіли у москалі запакувати, а я і втік.
Василь. А я, брат, вже шостий раз втікаю. П'ять разів втікав все весною, а це попробував ще восени. Мені дома не сидиться. (Розбив ланцюги.) Готово! Іди ж, ланцюже, к чортам на виринки! (Жбурля в річку.) Як тільки весною зазеленіє по проталинах травиця, як тільки защебече жайворінок, то так мене і занудить мандрівка. Хотіли мене батько оженити і дівчину вже посватали, і таку дівчину акуратну... Завтра б нам до вінця їхати, так я й пішов увечері до неї. Сидимо ми собі, балакаємо, аж чую хтось співа:
Та немає в світі гірш нікому, Як бурлаці молодому...
Мене неначе щось невидиме так раптом і відсунуло від неї. Глянув на дівчину, і ніби вже то не та, а якась друга... Дививсь, дививсь я на неї, а далі і кажу: "Гарна ти дівчина, та не тобі я женишина". Тоді прожогом від неї. Оглянувся вже, як наша дзвіниця ледве маячила... Отаке! Пора нам підгодуваться та й мандрувать далі. А де ж твоя торба?
Семен. На ж тобі — згубив! От і підживились пирогами, що мати дали на дорогу. Певно, мотузка перервалась, і торба пішла на дно.
Василь. У мене тільки і є шматок цвілого сухаря та ложка. (Вийма сухар і ложку.)
Семен. Та й у мене зосталася тільки ложка та голодний живіт.
Василь (гризе сухар). А добрячий сухар, як брус! Скілько у воді мок — і не розмок. Мабуть, він позаторішній. Посьорбаємо хоч водиці, замість борщу. Ов-ва! (Маца в кишені.) І солі нема ані дрібка!
Семен. Без солі не кортітиме пити і згага не пектиме.
Василь. На ж і тобі половину, підживись. (Перебива каменем сухаря і дає.) Я вже не вперше так обідаю. (Бере з річки ложкою воду і заїда сухарем.) А правда, тут смачна вода?
Семен. На волі і вода смачніш від борщу. Василь. Ця річка тече з вільного краю, через те і вода в ній солодка. А цить! Що воно гупотить?
Семен (піднявсь). Сюди біжить щось кіньми! Василь. В шелюги мерщій, за

мною!..
Побігли в шелюги.
Падай на землю!.. (Помовчавши, підводе голову.) Що воно? Троє коней, а один тілько вершник? Стій, це наш чоловік, єй-єй, наш!.. Ану, гукну. Остапе! О, оглянувся. Він і є — Остап. Остапе! Куди поспішаєш, чи не на ярмарок?
О с т а гі (гука). А ти ж хто такий?
В а о и л ь. Придивись!
Остап. Невже Василь? Ти знов втік?
Василь. А ти по якому билету?
Остап. Стривай, розкажу, Ось тільки коней припну! Василь. Щось мені і коні ці по знаку.
ЯВА 2
Остап, Здоров! Давно тут?
Василь. Оце свіжо перепливли, бач, і досі не обсохли!
Остап (на Семена). А цей звідки?
Семен. З Благодирової.
Остап. По волі?
Семен. Ні, навздогінці за волею.
Остап. Стало бить, нам по дорозі? Ну, здоров!
Чоломкаються,
Василь. Чи їство у тебе є яке? Остап. Два хліба і чотири тарані. Василь. А ми голодні!
Остап. Я вас підгодую. (Хутко пішов за лаштунки.)
Семен. Видко, що Остап — друзяка.
Василь. В неволі найщирше товаришування.
Остадвертається з окрайцем хліба і двома таранями). Нате, годуйтесь. Коли б ти знав, Василю, як я ускочив був у капкан.
Василь. Невже? (їсть.) Оця так хліб. Семен. І тарань ловка.
Остап. Прокрадався я в наше село, щоб побачитись з жінкою та дітьми, та нарізався на самого пана. Бачу, непереливки. Упав навколюшки і став прохати, щоб помилував. Так він гукнув на людей і звелів забити мене у заліза. Е, думаю, коли ти так зо мною, то я ж тобі не підданок. Уночі продер стріху в льоху, в який мене замкнули, та в конюшню, бачу, стоять гарні коні, так я замість однії коняки зачепив аж троє. Проїздю повз

хороми, аж це пан крізь вікно й пита: "А хто то ще?" Це я, кажу, пане. Спокойной вам ночі, приятного сна. Та як дремену. Вже світати почало, як я припинив коней, доїжджаючи до Дніпра. А оце тільки що переплив.
Василь. Що ж ти тепер робитимеш з кіньми?
Остап. А те, що оце зараз всі троє сядемо та й поїдемо, а там десь коней продамо, і будуть у нас гроші. Коли товаришувать, то товаришувать по правді!
Василь. Оце але!
Семен. От спасенна душа!
Остап. І нічого більш і часу гаяти, підгодувались, так і гайда!
ЯВА З
Юрко і два гребця.
Юрко (зійшов з човна). Спасибі, що перевезли. Ось вам і плата за перевоз. (Дає гроші.)
1-й гребець. Два семигривеника, чи не малувато? Юрко. Так же договорились.
1-й гребець. Що ж, що договорились? Мало чого не бува... Договорились! Договор договором... А правда, Андрію, що малувато?
2-й гребець. Ще б не малувато? Воно, якщо той... неначе так, що й зовсім малувато. Юрко. Скілько ж вам набавить?
1-й гребець. Скілько ж? У такім, скажемо, випадку, то вже кожен мусить тямити... Бачите, виходить так, що ми оце перевезли, а щоб як піде діло на опит, то й не знаємо, кого перевезли... Звісно, опаска бере... Чи так, Андрію?
2-й гребець. Авжеж... І опаска, і началство... Як же можна?.. Недзя!..
Юрко. Скілько ж, питаю, набавить?
1-й гребець. Набігають, бува, началники і беруть опит: "Што, реблята, не перевозили какого-такого?" А ми й не знаємо.
2-й гребець. Еге ж... А ми й не знаємо. Звісно, якби ми знали.
Юрко. Я ж вам сказав, що я чиновник. . 1-й гребець. А чого ж воно неначе не видко, щоб ви були чиновник? Чи правда, Андрію?
2-й гребець. Не видко... Виходить, скілько не вдивляйся, а не видко...
Юрко. Ви грамотні?
1-й гребе ц ь. Бог милував.
2-й гребець. Без надобності.

Юрко. Як же ви розберете мій документ?
1-й гребець. Там є печаті: одна зверху, друга зісподу.
2-й гребець. Без печатів не можна. Началство приказує, щоб по печатях...
Юрко. Так ми й до вечора не порозуміємось. Кажіть, скілько вам набавить?
1-й гребець. А що, Андрію, як ми оце зв'яжемо його та й повеземо назад?
2-й гребець. А таки зв'яжемо.
Юрко. Що, зв'яжете? (Грізно.) Та як ви смієте?
1-й гребець (несміливо). Ану, Андрію, берись за нього.
2-й гребець (тихо). Може, у нього падстолет захований або шпага?
Юрко. Ану-ну, попробуйте.
1-й г р е б е ц ь. Як сами не подужаємо, гукнемо ондечки до куренів — рибалки допоможуть.
Ю р к о. І я гукну, побачимо, кому допоможуть? 1-й гребець. Андрію, чи гукать? Юрко. Гукайте, гукайте!
2-й гребець. А що, як воно справді чиновник? Юрко. Ну, гукайте ж або я гукну! 1-й гребець. Може, й справді?..
2-й гребець (тихо). Ще щоб не креснув, бува, по зубах. 1-й гребець. Та вже дайте нам якого там гривеника. Юрко. Не стоїло б давать. (Дає.) Сором вам отакечки робить, сором!.. А ще й людьми звуться!.. 1-й гребець (до другого). Тікаймо! 2-й гребець. Прощавайте!.. Юрко. А як вас звуть?
1-й гребець (відступа до човна). Як звуть?.. 2-й гребець (сів у човен). Хутчій, Митрохване!
Коли перший гребець сів.
Ні, брате, не покуриш!..
Хутко попливли.
Юрко. Ач, дряпіжники!.. (Помовчав.) Доки був на тім боці — хапався переплисти, а перепливши, почуваю, як сум і одчай обступа мене... Одинокий, відкинутий далеко від усього дорогого і рідного. І навкруги тут так сумно: пісок, шелюги, верболоз... Вітер гуде!.. А той берег який зелений, як там сонечко ясно світе!.. Ондечки й шлях, котрим я їхав, ген повився під гору; а там далі, між вербами, то щезне, то знов стежечкою заманячіє... Село Піщане мріє, ген Ганнівка 10... у Покотиловій тілько

крила вітрячків маячать... А наше село там десь далеко, ніби потонуло в синій імлі. Я тут вольний, а душа моя немов закута в тяжкі кайдани!.. Та чи переживу ж я розлучення з Орисею? А сина мого я й не бачив!.. Я тут стеряюсь, помру!.. (Ухопився за голову.)

ЯВА 4 Писар і десятник.

Писар. Треба поспішати до порома, бо вже ондечки наближається. А доки що зробимо й на цім боці опрос

Десятник. Ви, либонь, зовсім залили сліпи. Нам же велено не з сьогобочних опити брать, а з тогобочних.

П и с а р. Мовчи! (Підходе до Юрка.) А позвольте вас спитати, хто ви будете?

Юрко. Як? А вам навіщо? Писар. Желаю опросить.

Десятник (тихо до писаря). Та не чіпайте! (Набік.) Прийдеться тягти його до Дніпра та голову змочить... (До писаря.) Не чіпайте-бо!

Писар (десятникові). Ц-с!.. Мовчать! (До Юрка.) Хто ви такий і як ваше званіє?

Юрко. Я чиновник.

Десятник. О, бачите!

Писар (до десятника). Ц-с! (До Юрка.) Чиновник!.. Ого-го! Которого класа?

Юрко. Класа? Хіба вам не однаково? Десятник. Та не присікуйтесь.

Писар. Не розсуждай! Розсужденіє положено власті, сіреч мені, а подчиньонному — єдиноє повиновеніє! (До Юрка.) Я теж чиновник. Який на вас чин?

Юрко. Той... Губернський регістратор.

Писар (радісно). Невже? І аз в тім же чині обрітаюсь. Губернських регістраторів небагато числиться налице, либонь на всю Росію нас тілько двоє і є. Позвольте з вами почоломкатись.

Чоломкаються.

Десятник. Ну, якщо той, то... (До Юрка.) Доброго здоров'ячка. (Простяга руку.)

Писар. Осади подчиненіє і безмолствуй. (До Юрка.) Де прохожденіє служби совершали?

Юрко. Там, де треба було.

Писар. А іменно?

Юрко. Служив я у Полтаві... Годі вже балакати, мені ніколи.
Писар. А знали ви там титулярного совітника Никодима Трихвоновича Кулябку? Юрко. Ні, не знавав!
Писар. Не може буть. То був чоловік — ума палата. А знавали ви колезького асесора Тимохвія Васильовича Жарка?
Юрко. Не знавав.
Писар. І Жарка не знавали? Та хто ж Жарка не знавав? Мала дитина знала... А знавали ви?..
Десятник. Ондечки вже пором підходить. Ходімте, я вам трохи намочу голову, бо ви вже здорово розхитались.
Писар. Піди намочи собі мордяку! Мовчи, товсто-лобий істукан!.. (До Юрка.) А позвольте заглянуть у ваш документ?
Юрко (вийма карбованця і дає). Ось вам. Писар. Ага!.. Тепер видко, хто ви... (Одходить з десятником.)
ЯВА 5
До приміста підходе пором, з берега сунув люд; на поромі гра музика.
Кучер. Ондечки наш пан, а за ним ціла юрба панів.
З а в о й к о (гука з порома). Чи коні є?
Кучер. Є, пане!
Завойко. А скілько тройок?
Кучер. Чотири, пане!
Завойко. І хургон є?
Кучер. Аякже. Карета, натичанка, довгуша, шарабан і дві підводи прості.
Завойко. О, розмістимось всі! Панів в окопажі, а музик на просту підводу.
Юрко (вдивляється). Пан Завойко! Коли б мене не примітив. (Одвертається.) Піду підводу пошукаю. (Іде.)
Завойко (біжить з порома). Юрку, підожди. Я тебе ще здалеку пізнав.
За Завойком ідуть пани, далі музики, народ. Писар і десятник проміж народом ходять і беруть хаповину.
Юрко. Ох, халепа! (Набік.) Треба бути смілішим. (До нього). Помиляєтесь... Ви мене не знаєте.
Завойко. Що, я помиляюсь? (До гостей.) Панове! Я вас потішу дивом, якого ви ще й не чули! Гей, а подайте сюди скрипку! Ось хто нам заграє!..
Приносять скрипку.

На, грай мені зараз вар'яції: "Ой не ходи, Грицю..." Або "Варшавського марша" заграй. Оцей, панове, грає, так грає!
Юрко. Кажу ж, що ви помиляєтесь.
Завойко. Він так грає, що я аж плакав!..
Юрко. Вибачайте, мені нема часу бавитись...
Завойко. Ні, Юрку, я тебе не пущу!.. (Хапа його за руку.) Ти мені заграєш. Не хочеш грать "Гриця", грай "Карма-люка". (Співа.)
Повернувся я з Сибірі, Нема ж мені долі, Ой, здається, не в кайданах, А все у неволі...
Юрко. Що це за напасть?
Дерев' янка (з підв'язаним оком). Слухай, не чіпай-бо кожного!.. Може б, на два ока і мені він здався за Юрка...
З а в о й к о. Та хіба ж це не Юрко? Дерев' нка (до Юрка)* Вибачайте йому, він трохи підпилий!.. Сп'яну трохи мені ока не вибив!..
З а в о й к о. Юрку, це ти чи не ти? Признайся! Юрко. Це напасть!..
З а в о й к о. Ну похожий же на Юрка, як колесо на колесо! Дерев'янка (до Юрка). Знаєте, як кажуть: "Зверніть, дурні, п'яному"... Вибачайте, ми всі єлико можаху!..
П ом п е є н к о (гука віддаля). Ходім-ходім, пора їхать..* Завойко. От штука!
Помпеєнко. їдем-їдем, а то я такий, що розгніваюсь і зараз назад голоблі поверну!
Завойко (до Юрка). Ну й схожий же з Юрком, як дві краплі горілки! Ти граєш на скрипці?
Юрко. Зроду-віку не грав!..
Помпеєнко. Отже, я вернусь на порома.
Завойко. Ну, якщо так, то вибачайте! Гей, музики! Грайте марша!.. Трум-трум-трум!.. (Бере під руку Дерев'янку.) Ходім, канцуре, я тобі друге око підоб'ю!..
Пішли, музика грає.
Писар (підходе до Юрка з десятником). Он як наше дворянство гуляє! І так юрбою цілую осінь і зиму від одного до другого їздять: полюють, у карт грають, бенкетують. Юрко. А скілько буде звідси до Павлиша?..11
Писар. До Павлиша? Зараз вам вишитаю! (Лічить на пальцях.)
Поромщик (гука). Ану, сходьтесь до порома, хто їде на той берег,

сходьтесь, бо зараз рушимо!
Юрко. Зараз рушать?.. (Іде до порома.)
Писар. Куди ж ви? До Павлиша он куди. Ходім, там за горбом є корчма, підводу наймете. До Павлиша буде... (Знов лічить.)
ЯВА 6
Варфоломей йде від куренів з двома чоловіками.
Варфоломей. Підгодувались у рибалок, тепер поїдемо далі. А стійте, чи то не Юрко? Чоловіки. Він і є!
Хутко підходять до Юрка.
Варфоломей. Здоров будь, Юрку! Юрко (з ляком). Варто... Чого вам треба? Варфоломей. Тебе нам треба, хорменно тебе... А давайте путо, замкнемо його!
Юрко. Як смієш!.. Я вільний чоловік!.. Писар (до Юрка). Оборонимо! (До Варфоломея.) По якому праву?
Юрко (писареві). Ось прочитайте мій документ! (Дає бумагу і карбованця.)
Писар (заглянув у документ). Так, вірно і безперечно! Одставний губернський регістратор!..
Варфоломей. Помилуйте, він наш біглий!
Писар. Мовчать! Ти хто такий!
Варфоломей. Началство його! Я отаман!
Писар. їди ж отаманувать до свого пана, а тут я началство! Заб'ю тебе у кайдани і пошлю таким етапним путьом, що ти в три роки не дійдеш до свого села.
Десятник. Ми, брат, це можемо!
Варфоломей. Як, мене, началство?
Писар. Я тобі покажу началство! Присікався до губернського регістратора. Ти знаєш, що нас тілько двоє на всю Росію!.. (Розмовля з Юрком.)
Варфоломей (до чоловіків). Штука!
Чоловіки. Дивина!
Варфоломей. Дві дивини! Одна, що началство на началство наперлось, а друге, що думали, що то Юрко, аж то не Юрко!
ЯВА 7
З гори іде Перепічка з В а с и л и н о ю і кучером, його тягне за

полу З а в о й к о.
Перепічка. Пусти-бо, а то вилаю! Юрко (набік). Пан Перепічка! Нова халепа!.. З а в о й к о. їдем-бо до мене. Перепічка. Не поїду, пусти!..
З а в о й к о. Все тілько з своєю Василиною возиться!..
Перепічка. Кажу ж тобі, що не маю часу!
З а в о й к о. Тепер я розгнівався на тебе, так що вже ми з тобою розбрато-брато на віки вічні! (Пішов.)
Перепічка. Про мене, як собі хочеш. Скорій, скорій, Василино. Чи ти наливку взяла? Свириде, неси покупки на порома. От тобі й здрастуй; пором вже погнали. (Гука.) Підожди! Вернись до берега!.. Га? Скілько? А дулі з маком не хочеш? Бери семигривенного!.. Га? Ні, півкарбованця не дам! Свириде, забирай покупки до корчми, пождемо до завтра.
Свирид пішов.
Чого нам хапатись, хіба над нами, капа? (Побачив Юрка.) Знайома людина!
Юрко (набік). Тепер вже нікудиі
Перепічка^о Юрка). Ти це куди? Василино, пізнаєш? Писар. Це губернський регістратор! Перепічка. Це тобі, писарю, з перепою регістратить в очах. Він підданий мого сусіда, пана Підгайного... Юрко. Помиляєтесь, пане!..
Варфоломей. І нам здалось спершу, що це наш Юрко.
Перепічка. Це він і є!
Писар (до Юрка). Дайте ваш документ.
Юрко (дає). Ось.
Писар (чита). Губернский регистратор в отставке Петр Петрович Диброва.
Перепічка. Діброва? Ха-ха-ха!
Варфоломей. Цебто наш капольмейстор? Так він вже п'ятий день як помер, Юрко. Помер?
Перепічка (до Варфоломея). А ти в погоню?
Варфоломей. Та оце ж нас троє.
Перепічка. Так і беріть його!
Варфоломей. Давайте швидш путо!
Перепічка. Хоч ти, Юрку, і гарний музика, а втікать зась... Подзвони ж за те кайданами. Дисципліна, субординація і повиновеніє властям

придержащим! Ходім, Василино!
Пішли. На Юрка надівають пута.
Писар. Я думав, що ти справді губернський регістратор, а ти раб, смерд!.. Виходить, що тілько я один на всю Росію і зостався!..
Завіса.
ДІЯ П'ЯТА Кімната Орисі.
ЯВА 1 Орися і нянька.
Орися (пише біля столу, нянька качає люльку). Написа-? ла отцеві все, що підсказало серце, все, що навів мене розум, далі терпіти не сила... Я повинна розшукати Юрка і обрятувати його. Може, він де в тюрмі уже? Він такий нехитрий!.. Може, .вже упіймали і знущаються над ним?.. Ні, так далі не слід... Він мій муж перед Богом і перед моїм сином і мусить бути моїм мужем і перед людьми. Нянько! Як тілько татко приїдуть додому, ви однесете йому оцей лист!
Нянька. Вони знов мене проженуть і не дадуть ніякої відповіді.
Орися. Тоді я сама піду до нього.
Нянька. І вас не допустять на очі. Хіба я їх не знаю? Отак, було, вони і з покійною панею, вашою мамою, як розгніваються на них, то цілий місяць, або і більш слова до них не промовлять. А спитайте, за віщо розгніваються? Було, мама ваші плачуть-плачуть, аж занедужають... "Краще б він,— кажуть,— мене вилаяв або побив, а то мовчить..."
Орися. Притерпіла моя мама?
Нянька. 1-і! Мабуть, і вам не краща доля судилася. Поласилися мама ваша на мундир та на чорні вуса... Вийшли заміж проти волі своїх родителів. Нігде правди діти: папаша ваші були красиві на всю округу. Ото ж як скоро поженились, то щось з год жили дуже гарно, так гарно, що й сказать... Тихо, любо та хороше. Все було цілуються та милуються. Було, ухоплять їх папаша на руки та й носять по кімнатах, як дитину... Бо таки дитиною й були, навряд чи було й шістнадцять годів, як їх вінчали... На другий рік мамаша ваші поїхали погостювати до родителів. Ох, краще б було їм не їздити! Вони гостюють там, а папаша тут бенкетують та в карт грають... Найбільш любили у карт грати... А що вони тих грошей попрогравали!.. І хто їх тілько не обдирав?.. Бувало, день і ніч музика реве, півчі деруть горлянку!.. Наскликають парубків та дівчат... От тоді чорт підніс Луньку — красива була; ну, й вподобалась панові... Аж ось

приїхали пані додому, якраз вони тоді важкі ходили вами. Пан спершу приховували Луньку, а далі якось все й вияснилося... Відтоді почались сварки, сльози, дорікання!.. Після Луньки з'явилась Пашка, далі Мотря... Та всіх їх і не перелічиш! І почали ваша мати побиватись. Було, прибіжать у спальню, ухопляться за груди та як закричать: "Ох, серце, серце!.." Аж ось і ви знайшлися, папаша ніби трохи схаменулись, але через скілько місяців знов пішло по-старому... Скілько разів хотіли мама покинути папашу, так родителі їх, стало бить, ваші дідушка і бабушка, як почнуть стидити їх та вговорювати: "Хіба,— кажуть,— можна закон ламать? Ніхто тебе не силував, сама пішла за нього, а коли пішла, дак і живи". А дідушка ще було й додадуть поговірку: "Бачили очі, що куповали!.." Он що. "Як там,— кажуть,— не житимеш з мужом, то все ж у законі; а покинеш його, то таке тобі прізвище приліплять, що ми того сорому не переживем!"

Орися. Виходить, хоч живцем пропадай, а живи з чоловіком, котрий над тобою знущається, зневажає!..

Нянька. Авжеж. І в церкві промовляють, як вінчають, щоб жона боялася мужа.

Орися. Боятись тоді, як є за що боятись.

Нянька. Хто його зна, як там воно означа! Закон вже такий.

О р и с я. Ні, нянько, коли чоловік лама присягу і жону міняє на других, то жона має владу кинути мужа! Нянька. Ні, недзя, закон!

Орися. Тілько що мама дуже любила папу й не могла його кинути; певно, вона дуже шанувала своїх родителів, не хотіла їх зобідити і принесла себе в жертву.

Нянька. Може, й так... А тілько що проти закону ніяк не можна, великий гріх!.. Почали ваші мама хворіти та сохнути... Найбільш жалувались на серце, що все воно їм німіло... Якось улітку взяли вони вас за ручку й пішли в сад проходитись.

Орися. Це я пригадую... Якийсь трапився надзвичайний випадок: мама плакала дуже, потім хутко повела мене в дом.

Нянька. Пан бавився з Хроською у бесідці, а вони й побачили... Як убігли пані в спальню, ухопилися за серце та немов замерли... Відтоді вже вони і не встали з ліжка... А через тиждень і Богу душу віддали. Царство небесне, вічний покій їх душечці!

Орися. Ви такі,новини мені розказали, про котрі мені й в думках не верзлося... І після цього я мушу почитувати мого отця?
Нянька. О, що це ви кажете? А як же ж? Орися. За віщо?
Нянька. Та Господь з вами, вони ж вам отець!..
Орися. Він доконав мою матір, він! Ні, більш нема мені за що його почитувати. Ви жахаєтесь... Жахаєтесь того, що не вмієте всього того розумом обсягнути, про віщо зараз розказали мені. А може, й краще воно?.. Бо коли б всі люде заразом прозріли і змогли зрозуміти, що є проміж них такі, у котрих під овячою шкурою ховається звіряча душа та жорстоке серце, то, певно, на світі вчинився б великий гвалт!..
Нянька. Та, мабуть-таки, оце чи не кінець світа?
Орися. Може, й справді ми на зближенні нового стов-потворення!..
Нянька. А як ховали паню, з якою пихою, так неначе у казці я те чула або у сні бачила. Всі музики, півчі і двірські були зодягнені у чорне з білими брозументами. А попів, попів, то либонь аж шість їх було. З усії околиці поз'їздились пани, всі дивувалися... Як принесли на кладовище, постановили домовину біля, склепу, зараз один піп виняв з кишені бамажеч-ку і почав читать, довго-довго щось читав, а пани все слухали та хитали головами... У мене аж ноги зомліли, стоючи... Як проспівали "Со святими!..", папаша як припали до домовини, як почали голосити!.. Ледве-ледве їх відірвали від труни. Все кричали: "Прости мене, Мархвінько!.."
Орися. Яке лицемірство!.. Яка мальовнича забавка по чуттях, яке лживе поводженнє!.. (Заридала і впала на подушки.)
Нянька. Отакої! Чого ж плакати? Не тривожте вже їх кісточок!.. Ви думаєте, легко їх душеньці, як ви оце голосите?.. Нехай їм на тім світі полегкість та спокій!..
Орися. А таткові на цім?
Нянька. Не кажіть так, голубонько! Може, папаша каються, он як каються!.. Почім знать?..
ЯВА 2 Ті ж і Д о с я.
Дося. Панночко! Там прийшов до вас Яків-башмачник. Орися. Чого йому?
Дося. Каже: "Піди скажи, щоб дозволили доступити!"
Орися. П'яний, певно?
Дося. Ні, не видко, щоб... Балака як слід.

Орися. Впусти його!
Дося пішла.
Нянька. Аябне пустила, завжди чорт зна що варняка, про волю тощо... Аж боляче слухати! Що його, сердешного, пополупили за ту волю, отже, не кається!.. Запекла людина! На мою думку, ніяка скотина не видержала б стілько бійки, скілько його полосували!..
Орися. Що це ви кажете?.. Невже його так багато били?
Нянька. Хіба тільки його?
ЯВА З Ті ж і Я к і в.
Яків. Панночко! Подозвольте промовити до вас слово. Як ми піддані ваші, бо ми за вашою мамашею прийшли у придане, то над нами найвища воля ваша. Так подозвольте мені постраждать, я волію прийняти всю кару!..
Орися. Яку кару?
Яків. За Юрка! Нехай мене пан закатують на смерть, а Юрка нехай помилують.
Орися. Ні, Якове, кожен чоловік повинен сам нести кару за свою провину.
Яків. Як тепер Юрка упіймали...
Орися (з страхом). Хто це вам сказав?
Яків. Зараз Прохор приїхав з городу й бачив своїми очима, що Юрка вже ведуть.
Орися. Ведуть?
Яків. В залізах ведуть.
Орися (кричить). В залізах! Спасибі, спасибі вам, Якове, за ваше добре серце... Але не ви, а я мушу захистити Юрка. Чи далеко його ведуть?
Яків. Ось-ось скоро і в двір уведуть.
Орися. Досю! Біжи назустріч і скажи, щоб Юрка зараз сюди вели. Скажи, що я так велю, я господиня!
Яків. Іменно господиня, наша прирожденна господиня.
Орися. Скажи, що як вони посміють не послухати мене, то буде їм горе, чуєш?
Дося. Чую, панночко! (Хутко пішла.)
Яків. Авжеж!.. Перш усього вас повинні слухати. Звеліли б ви мені що завгодно зробить — вас послухаю, вам скорюсь і все зроблю; а щоб надо мною показував владу Бартоломей чи бухветчик?.. (Пада навколюшки.) Ще раз благаю, подозвольте за Юрка постраждати! Нехай вліплять мені

750 лоз, і буде якраз десять тисяч. Я всі удари перелічив, все у мене закарбовано!..
Орися. Встаньте, Якове. (Підводить його.) У вас добре серце, благородна душа... Я дуже вдячна вам за вашу щирість, але жертви вашої я не прийму. В Юрковій провині — половина провини моєї, і ми мусимо вдвох одбувати кару!..
ЯВА 4
Ті ж і Д о с я.
Дося (вбігає). Ведуть, ведуть Юрка!
ЯВА 5
Ті ж, Ю р к о в залізах, Варфоломей, два чоловіки і дехто
з двірні.
Орися. Геть зараз ланцюги!..
Яків (Варфоломеєві). Ти чуєш, катюго? Панночка, прирожденна твоя господиня, приказують заліза знять. Варфоломей. Щоб не втік.
Юрко. Підійми, Бартоломею, очі догори та глянь людям в вічі! Хіба я зугарен втекти? Ти хотів показати надо мною свою волю і силу!..
Орися. Здійміть зараз заліза!
Варфоломей. Єжели што... (До людей.) Одімкніть! Здіймають заліза.
Орися. До мене, Юрку... Ти мій муж, я це привселюдно кажу. Не сховався ти?.. Та все рівно я скоро сама б тебе відшукала.
Юрко. Не хитрий я... Зразу впізнали...
ЯВА 6
Ті ж і Селифон.
Селифон. Пан приїхали!
Орися. Приїхав?.. Стій, Юрку, тут, біля мене.
ЯВА 7 Ті ж і Підгайний.
Підгайний (входить). А, впіймали! Зачим привели його в хороми? В холодну його!..
Люде кидаються до Юрка.
Орися. Стійте! (Заступа Юрка.) Його тут місце, біля мене. Підгайний. Що? Ти смієш так казати? Ведіть його в холодну!
Орися (хапає кинджал). Ні, не поведете! Тату, схаменіться! Кого кажете вести? Мужа вашої дочки, батька мого сина? Не попущу!..
Підгайний. Він мій підданий! Він мій найлютіший ворог!.. Беріть його!..

Орися. Ані з місця! Я, ваша природжена господиня, велю вам не чіпать Юрка!
Підгайний. Так ти ось як?.. Ти тут господиня, а не я?.. (Підбіга до Юрка і хоче його вхопити.)
Яків (кидається йому в ноги). Пане! Бийте мене, а Юрка помилуйте!.. Вбийте мене!..
Підгайний (відкида ногою Якова). Геть!.. (Б'є Юрка по щоці.) Раб гидкий, мерзенний!..
Орися. Ах! Карай мене, Боже!.. (Заносить кинджал над батьком і падає мертвою.)
Підгайний. На батька?!
Юрко. Що з нею?.. (Принада.) Мертва!.. Померла!.. Вона померла!..
Підгайний. Померла?.. Не може буть!.. (Принада до Орисі.) Не дише!.. Холоне!.. (Схопився.) Що ж це?..
Нянька. Це кара Господева!.. Убили жінку, убили дочку, убийте ж ще й онука!.. (Кидається до люльки, бере дитину і підносить до нього.) А потім і нас всіх закатуйте!..
Підгайний. Боже! Гнів твій праведний, і кара твоя занадто мала!.. (Схопився за голову.)
ЯВА 8
Ті ж і буфетчик.
Буфетчик. Становий приїхав, каже: "По неотложному ділу".
ЯВА 9
Ті ж і становий.
Становий. Прошу прощения! Чиновник от министерства приглашает вас пожаловать завтра, в 10 часов утра, в церковь для присутствования при чтении высочайшего манифеста об освобождении крестьян 12.
Підгайний. Звершилось!.. Ах, чому ви не з'явились хвилиною раніш,— я, може, не був би причиною смерті моєї єдиної дочки!..
Становий. Неужели?..
Крестьяни (впали навколюшки). Боже милосердний! Ти зглянувся над нами, бідними! (Припадають лицем до долівки.)
Юрко. Навіщо мені тепер воля?.. (Ламає руки.) Орисю, Орисю!.. (Хапає кинджал.) Не хочу, не можу я без тебе жити!..
Підгайний (одійма у нього кинджал). Ти мусиш жити задля твого сина і

мого онука!..

Юрко (принада до трупа). Орисю, Орисю!..

Завіса.